KÜRESELLEŞMENİN TÜRKİYE İLAÇ PİYASASI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Janserey Peker Özenç

171145103

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Siyaset Bilimi Ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Programı

Danışman: Prof.Dr. Firuz Demir Yaşamış

T.C.
Maltepe Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Aralık 2019

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

JANSEREY PEKER ÖZENÇ'ın "Küreselleşmenin Türkiye İlaç Piyasası Üzerindeki Etkileri" başlıklı tezi 17.12.2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından değerlendirilerek "Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği" nin ilgili maddeleri uyarınca Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans/~~Doktora~~ tezi oy birliğiyle/~~oy çokluğu~~yla, başarılı/ba~~şarısız~~ olarak kabul edilmiştir.

	Unvanı. Adı ve Soyadı	İmza
Üye (Tez Danışmanı)	Prof. Dr. Firuz Demir YAŞAMIŞ Maltepe Üniversitesi	.....
Üye	Dr.Öğr.İnayet Burcu AKYÜREK Maltepe Üniversitesi	.....
Üye	Dr.Öğr.Üyesi Melih GÖRGÜN Yeditepe Üniversitesi	.....

Prof. Dr. Ahu TUNÇEL ÖNKAL
Enstitü Müdürü

maltepe üniversitesi	ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI	Doküman No	FR-178
		İlk Yayın Tarihi	01.03.2018
		Revizyon Tarihi	
		Revizyon No	00
		Sayfa	1/1

Revizyon Takip Tablosu

REVİZYON NO	TARİH	AÇIKLAMA
00	01.03.2018	İlk yayın.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI

17/12/2019

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarından bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilmeyen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; çalışmanın Maltepe Üniversitesinde kullanılan "bilimsel intihal tespit programı" ile tarandığını ve öngörülen standartları karşıladığını beyan ederim.

Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Janserey Peker Özenç

Hazırlayan	Kalite Koordinatörü	Kurumsal Yetkili
İlgili Birim	Dr. Öğr. Üyesi Şafak GÜNDÜZ	Prof. Dr. Belma AKŞİT

(Dokuman No: FR-178; Yayın Tarihi: 01.03.2018; Revizyon Tarihi: ; Revizyon No:00)

TEŞEKKÜR

Değerli tez danışmanım Prof. Dr. Firuz Demir Yaşamış hocama destekleri ve yönlendirmeleri, ufkumu açan tavsiyeleri nedeniyle en içten teşekkürlerimi sunarım.

Jansere Peker Özenç

Aralık 2019

ÖZ

KÜRESELLEŞMENİN TÜRKİYE İLAÇ PİYASASI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Janserey Peker Özenç
Yüksek Lisans Tezi
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Programı
Danışman: Prof. Dr Firuz Demir Yaşamış
Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019

Birbiri ile etkileşim halinde olan, küreselleşmenin devamlı etkili olduğu dünyamızda, küreselleşme nedenlerinden sayılan savaşlar, ekonomik ve teknolojik gelişimler birçok ilacın geliştirilmesini hızlandırmış ve biyolojiklerin de kullanımını yaygınlaştırmıştır. Ticaret yolları, sadece ticari madde kaynağı değil, aynı zamanda ilaç hammadde kaynağı yollarıdır. Bu nedenle ilaç piyasası için önemi büyüktür. Günümüzde ise ilaç endüstrisi, küresel güç olarak bizzat kullanılmaktadır. Ülkelerin tam bağımsızlığa ulaşabilmesi için milli ve yerli ilaç ve aşı üretimi, yerli silah sanayi kadar önemlidir. Bu tez ilefarklı iki anabilim dalı sosyal bilimler ve sağlık bilimlerinin birbiriyle etkileşimi gösterilecek, Türkiye özelinde küresel firmaların etkinliği ortaya konulacak ve yerli ilaç üretiminin önemine değinilecektir. Küreselleşmenin, Türkiye ilaç piyasası üzerine olumlu olumsuz etkileri olmaktadır.

Anahtar kelimeler: Küreselleşme, İlaç, Sermaye, Ekonomi, Egemenlik.

ABSTRACT

THE EFFECTS
OF GLOBALIZATION TO THE PHARMACEUTICAL INDUSTRY
İN TURKEY

Janserey Peker Özenç
Master Thesis
Department of Political Science and International Relations
Political Science and International Relations Programme
Advisor: Prof. Dr. Firuz Demir Yaşamış
Maltepe Universtity Graduate School of Social Sciences, 2019

In an interactive world of perpetual process of globalisation wars, which are regarded as the trigger of globalisation, economical and technological developments accelerated the development of most the drugs; and caused the biologics to become prevalent. Trade routes are not only the origin of commercial goods, but also the source of raw materials of drugs. Therefore, they are highly important for pharmeceutical market, and today industry of drugs has been in use as a global power.In order for countries to become independent, national and native production of drugs and vaccines is as important as the production of native arms. In this thesis, the interaction of two different departments, that is, social sciences and health sciences will be shown; and as a particular case, the influence of global companies in Turkey will be shown, and the importance of native production of drugs will be studied considering the negative and positive effects of globalisation on the Turkish market of drugs.

Keywords: Globalization, Drug, Capital, Economy, sovereignty.

İÇİNDEKİLER

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI iii
TEŞEKKÜR iv
ÖZ v
ABSTRACT vi
TABLOLAR LİSTESİ viii
ŞEKİLLER LİSTESİ ix
KISALTMALAR x
ÖZGEÇMİŞ xi
BÖLÜM 1. GİRİŞ 1
BÖLÜM 2. KÜRESELLEŞMENİN VE İLACIN TANIMI VE TARİHÇESİ 3
2.1.Küreselleşmenin Tanımı 3
2.2. Küreselleşmenin Tarihçesi 12
BÖLÜM 3. İLAÇ 17
3.1. İlacın Tanımı 17
3.2. İlacın Tarihçesi 17
3.3. İlacın Önemi 19
3.4. Küreselleşmenin İlaç Endüstrisi ile İlişkisi 22
3.5. Küreselleşmenin İlacın Gelişimine Etkileri 28
BÖLÜM 4. TÜRKİYE'DE İLAÇ SEKTÖRÜNÜN GELİŞİMİ 32
4.1. Cumhuriyet Öncesi 32
4.2. Cumhuriyet Dönemi 32
4.3. Günümüz Türkiye'si 33
BÖLÜM 5. SONUÇ 54
5.1.Anket Analizi 54
5.2. Yargı ve Öneriler 57
KAYNAKÇA 64

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Türkiye'deki Eczacılık Ürünlerinin İhracat ve İthalat Oranı 34
Tablo 2. 2018 Yılı İtibariyle Türkiye'de En Çok Ciroya Sahip İlaç Firmaları 36
Tablo 3. Dünya İlaç Pazarı, Son Üç Yıl 39
Tablo 4. Türkiye Sosyal Güvenlik Kurumunun Sağlık ve İlaç Harcamaları 44
Tablo 5. Dünya çapında İlaç Harcamaları (milyar dolar) 48

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. İlaç Sektörü Çalışanların Sayıları, 2009-2015 36
Şekil 2. Küresel İlaç Sektörü Büyüklüğü (milyar dolar)..... 46
Şekil 3. Dünya İlaç Sektörü Satışlarının Bölgesel Dağılımı 47

KISALTMALAR

ILO	**:**	Uluslararası Çalışma Örgütü
BIT	**:**	Bilgi İşletim Teknolojileri
PICS	**:**	Uluslararası İlaç Denetim Birliği
IPO	**:**	Uluslararası Sağlık Örgütü
WHO	**:**	Dünya Sağlık Örgütü
UNICEF	**:**	Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklar Acil fonu
FAO	**:**	Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü
UNDRO	**:**	Birleşmiş Milletler Afetzede Yardım Kuruluşu
IMF	**:**	Uluslararası Para Fonu
DB	**:**	Dünya Bankası
SSCB	**:**	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
OECD	**:**	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
GATT	**:**	Gümrük Tarifeler ve Ticaret Anlaşması
FDA	**:**	Gıda ve İlaç Dairesi (Amerika)
NDA	**:**	Yerli İlaç Başvurusu
EMA	**:**	Avrupa İlaç Dairesi
Ar-Ge	**:**	Araştırma ve Geliştirme
TRIPS	**:**	Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Anlaşması
AİFD	**:**	Araştırmacı İlaç Firmaları Derneği
UNMDG	**:**	Birleşik Milletler Binyıl Gelişim Değeri
KİT	**:**	Kamu İktisadi Teşebbüs
TÜİK	**:**	Türkiye İstatistik Kurumu
TITCK	**:**	Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu

ÖZGEÇMİŞ

Janserey Peker Özenç

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Eğitim

Derece	*Yıl*	*Üniversite, Enstitü, Anabilim/Anasanat Dalı*
Y.Ls.	2019	Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Ls.		Anadolu Üniversitesi Uluslararası İlişkiler(devam)
Ls.	2006	İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi
Lise	2002	Ulubatlı Hasan Anadolu Lisesi

İş/İstihdam

Yıl	*Görev*
2006-	Eczane eczacılığı

Mesleki Birlik/Dernek Üyelikleri

Yıl	*Kurum*
2008	İstanbul BBB İstanbul Vakfı
2014	Orta Asya Kafkasya Kültür Derneği
2015	Bursa Çerkes Kültür Derneği
2016	Bursa Sevenler Derneği
2017	Evde Sağlık Hizmetleri Derneği

Kişisel Bilgiler

Doğum yeri ve yılı : Bursa, 1984 Cinsiyet: K
Yabancı diller : İngilizce (çok iyi); Almanya (Orta)
GSM / e-posta : 05543428280 /jansereypekerozenc@gmail.com

BÖLÜM 1. GİRİŞ

Birbiri ile etkileşim halinde olan, küreselleşmenin devamlı etkili olduğu dünyamızda, küreselleşme nedenlerinden sayılan savaşlar, birçok ilacın geliştirilmesini hızlandırmış ve biyolojiklerin de kullanımını yaygınlaştırmıştır. Ticaret yolları, sadece ticari madde kaynağı değil, aynı zamanda ilaç hammadde kaynağı yollarıdır. Bu nedenle ilaç piyasası için önemi büyüktür. Günümüzde ise ilaç endüstrisi küresel güç olarak bizzat kullanılmaktadır. Ülkelerin tam bağımsızlığa ulaşabilmesi için milli ve yerli ilaç ve aşı üretimi, yerli silah sanayi kadar önemlidir. Bu tez ile farklı iki anabilim dalı, sosyal bilimler ve sağlık bilimleri birbiri ile etkileşimi gösterilerek Türkiye özelinde, küresel firmaların etkinliği ortaya konularak ve yerli ilaç üretiminin önemine değinilmiştir. Küreselleşen dünyada, küreselleşme etmenlerinin, Türkiye ilaç piyasasının gelişim ve değişimi üzerindeki etkileri olmaktadır.

Tezin amacı küreselleşmenin, Türkiye ilaç piyasası üzerine olumlu ve olumsuz etkileri ortaya koymaktır. Bu çalışma ile yerli ilacın önemi vurgulanmakla birlikte, ülkeye yapılan uluslararası ilaç firmalarının yatırımlarının faydası göz önüne serilmek amaçlanmaktadır. Aynı zamanda bu çalışmanın, ilgili kamu kuruluşlarına ve özel firmalara rehberlik etmesi düşünülmektedir.

Tezin ana sorunsalı, küreselleşmenin, Türkiye'de ilaç piyasası üzerindeki olumlu ve olumsuz etkilerin neler olduğudur. Bununla birlikte sorunun açıklanmasına yardımcı olabilecek birçok alt sorunsal mevcuttur. Küreselleşmenin etkileri sorunsalı, Türkiye'de ilaç piyasasındaki, olumlu ve olumsuz olarak iki boyutu ile incelendiğinde, şu alt sorunsallar ortaya çıkmaktadır. Küreselleşmenin Türkiye üzerindeki olumlu etkileri şunlar olacaktır:

1. Sağlık açısından zorunlu olan ilacın ve ilaç hammaddesinin temin edilmesi kolaylaşacak mıdır?
2. Ar-Ge çalışmaları ile çok yüksek maliyet ve zaman gerektiren ilaçların teknolojileri kopyalanarak, üretimi daha maliyetsiz olan "jenerik ilaç" üretimine yardımcı olabilecek midir?

3. Küresel ilaç firmalarının ülkede yatırım yaparak ilaç üretim tesisleri kurması, ülke içinde istihdama katkı sağlayacak mıdır?
4. Uluslararası ilaç firmalarının ülkede olması, tıp alanında yapılan çalışmaları desteklemesi ne düzeyde olacaktır ve bu alandaki gelişmelere katkı sağlayacak mıdır?
5. Ülkeler arasındaki ekonomik, sosyal, siyasi ve hatta askeri alandaki ilişkilerin gelişmesine, dolayısı ile bu ilişkilerden kazançlar elde edilmesine neden olacak mıdır?
6. Uluslararası ilaç firmalarının ülke pazarında olması, yerli ilacın gelişmesi için fırsatlar sunacak mıdır?
7. Küreselleşme, teknolojinin, dünyada gelişim ve yayılmasını nasıl destekliyorsa, ilaç firmalarının ülkede yatırım yaparak ilaç üretim tesisleri kurması, ilaç teknolojisinin de gelişimini aynı ölçüde destekleyecek midir?

Tez çalışması için önem arz eden istatistik verilerinin, Türkiye'de yeni tarihli istatistik çalışmaları bulunmaması tezin sınırlılığı olacaktır. Küreselleşme ve küreselleşmenin Türkiye ilaç piyasası üzerindeki etkileri, çok uluslu ve yerli firmaların gelişim ve Ar-Ge çalışmaları da incelenerek ilgili konularda veri (data) toplanarak açıklanmıştır. Bununla birlikte, ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlardan, araştırma sorunsalları ile ilgili son sağlık sektör raporları temin edilmiştir.

Araştırma modeli veri toplanması ve verilere göre hipotezlerin desteklenmesi veya test edilmesi şeklinde geliştirilmiştir. Araştırma nitel bir araştırmadır. Veri toplama, veri tarama yapılmıştır.

BÖLÜM 2. KÜRESELLEŞMENİN VE İLACIN TANIMI VE TARİHÇESİ

2.1.Küreselleşmenin Tanımı

Küreselleşmenin, Küreselleşme kavramına farklı yaklaşımlar nedeni ile küreselleşme olgusunun çok farklı tanımları bulunmaktadır. Küreselleşme, ekonomide devlet korumacılığı ve müdahalesinin ortadan kaldırılması, sermayenin serbest dolaşımının yolunun açılması ile serbest piyasanın oluşturulması olarak açıklanabilir. Bununla birlikte insan hakları ve bu hakların korunduğu yasal düzenlemelerin yapılması bununla ilişkili hukuk sisteminin tüm dünyaca kabul edilmesidir. Küreselleşme, dünyanın global bir köy haline gelmesi sonucu, kültürlerin harmanlanarak birbirine benzemesi olarak da ifade edilebilir. Küreselleşen dünyada iletişimin de hızlandığı bilgi aktarımı ve trafiğinin arttığı görülmektedir. Bilgi aktarımın hızlanması ise teknolojik gelişmeleri ve çalışmaların ivme kazanmasına ve geniş kitlelere ulaşmasına neden olmaktadır.

Erbay'a (1996:3) göre

> "Teknoloji ve iletişimde meydana gelen büyük ilerlemelerin etkileyip yönlendirdiği süreçler, küreselleşme kavramı ile açıklanmaya çalışılmaktadır. Bilginin,hammaddenin, mal ve hizmetlerin artan bir şekilde, uluslararası dolaşım ve paylaşımına girmesi, 20. yüzyılın şahit olduğu bir gelişmedir. Özellikle 1980'li yıllardan sonra ekonomik ilişkiler yaygınlaşmış, ideolojik farklılıkları temel alan kutuplaşmalar çözülmüş, dünya çapında bir liberalleşme sürecine girilmiş, kültürler, inanç ve idealler sınırları aşarak daha benzer bir hale dönüşmeye başlamıştır".

Küreselleşmenin farklı tanımlarının bulunması, küreselleşme kavramının net bir açıklamasının yapılamamasından da kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda küreselleşmenin dünya tarihinin farklı evrelerinde evrilmesi nedeniyle tanımlamalarda da farklılıklar oluşmaktadır.

Der Spiegel (1996:39) dergisinde yer alan bir yazıda ise bu süreç şu şekilde açıklanmaktadır:

> "Küreselleşme kavramının tam olarak ne anlaşıldığı her zaman açık ve net değildir. Küreselleşmenin kendi içerisinde bir değişim ve dönüşüme uğradığını

> var saymak da mümkün gözükmektedir. Daha on dokuzuncu yüzyıl sonlarındaküreselleşmenin ticarete ilişkin olduğu da teslim edilmelidir. Bugünkü küreselleşmenin ise üretime ilişkin ve koşulların da o zamankinden farklı olduğu konusunda herkes hemfikir gözükmektedir. Aynı şekilde aşağıda da bir mutabakat oluşmaktadır. Günümüzde geleceğin sektörlerinin yeraltı zenginliklerine ihtiyaçları olmamaktadır ve firmalar finansmanlarını dünyanın her tarafında, bankalardan ve borsalardan sağlayabilmektedir".

Küreselleşmeyi, ticari unsurlardan, ekonomik ilişkilerden bağımsız gören bazı bilim insanları da mevcuttur. Bu bilimcilere göre küreselleşme toplumun bireylerini doğrudan etkileyen ve kültürel olarak yoğrulmasını ve değişmesine neden olan bir olgudur. Bunlardan biri olan Keyman toplumların küresel bir kültüre kavuşma halinden bahsetmektedir.

Keyman'a (2000, Globalleşme Söylemleri ve Kimlik Talepleri) göre de:

> "Küreselleşme tüm dünyanın kimliklerinin, benliklerinin haricind zaman ve mekan kısıtlaması olmaksızın küresel bir topluma ve dolayısıyla küresel bir kültüre erişmesi durumudur".

Örneğin dünya üzerindeki dillerin bir kısmının, küreselleşen dünyada, artık konuşulmadığı ve nerdeyse birçok dilin ortadan yok olduğu ve bir takım dillerin, uluslararası iletişim dili olarak tercih edilerek konuşulduğu görülmektedir. Rusya'nın Kafkasya bölgesinde konuşulan on beş dilin yok olmuş olması, bu durumun kanıtlarından sadece birisidir. Kültürel küreselleşme ile, en küçük bir kültürel farklılık vurgulanarak, bu farklılıkların korunmasının ve devam ettirilmesinin, demokratik hak ve özgürlüklerden ayrılamayacağına inanan bir bakış açısı ortaya çıkmaktadır. Türkiye'de özellikle son dönemlerde yoğun olarak gördüğümüz şehir, hatta mahalle dernekleri küreselleşmenin mikro milliyetçilik etkisi ile toplum yapısının değiştiğinin örneklerindendir.

Kültürlerin küreselleştiği bir dünyadan bahsetmenin yanı sıra, ideolojilerinde küreselleştiği ve üretim biçiminin değiştiği bir dünyadan da söz edilmektedir. Yüksel, (2001: 9) şunların söylemektedir:

> "Küreselleşmenin bütün dünyaya yayılan ideolojik boyutunu vurgulayan Timur, küreselleşme sürecinin, çağdaş emperyalizmin 1980'lerden itibaren yaygınlaşan ve Sovyet sisteminin çöküşünden sonra tek ve kaçınılmaz bir olgu olarak dünyaya sunulan yeni adı olduğu belirtmektedir. Timur'a göre küreselleşme, kapitalist sermaye birikiminin yeni bir aşamasıdır. Başka bir değişle,

> emperyalizmin, yani sermaye ihracının yeni bir biçimidir. Sermayeartık sadecemal ve para şeklinde değil, Marx'ın tanımladığı biçimde 'Kapitalist Üretim' biçimine özgü toplumsal ilişki şeklinde de anlaşılmaktadır".

Gerçekten de 20.yy sonlarında kültürel küreselleşme, ekonomik küreselleşme parametreleri altında şekillenerek, kapitalist üretim biçimine özgü bir toplum düzeni oluşmuştur. Bu sistemi uluslararası firmaların güçlenmesi de desteklemiştir.

Küreselleşmeyi, modernleşmenin bir sonucu olarak gören ve onu toplumsal yaşamı bütünüyle kuşatan bir olgu olarak değerlendiren Giddens, (2004: 25), küreselleşmeyi şöyle tanımlamaktadır:

> "Küreselleşme, uzak yerleşimleri birbirine, yerel oluşumların millerce ötedeki olaylarla biçimlendirildiği ya da bunun tam tersinin söz konusu olduğuyollarla bağlayan dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması olarak tanımlanabilir".

Küreselleşmeyi homojen bir süreç olarak değerlendiren Giddens, küreselleşmeyi zaman ve mekandaki dönüşümlerle ilgili görmektedir. Giddens'a (2004:66) göre:

> "Küreselleşmenin ön koşulu zamanın mekandan bağımsız kılınmasıdır. Bu sayede toplumsal ilişkiler mekâna bağımlı olmaktan kurtulmuş uzaktaki yerlerle etkileşim içine girmiştir".

İletişim teknolojilerinin gelişmesi dünya üzerinde bir noktada meydana gelen önemli vakanın dünyanın uzak olan bir diğer noktasında duyulmasını kolaylaştırmıştır. sadece duyulması değil aynı zamanda etkilemesine de sebep olmaktadır. Küreselleşmeye ekonomik, kültürel ve teknolojik açılardan bakılarak farklı tanımlamalar yapılmıştır. Bununla birlikte küreselleşmenin ne zaman başladığı konusunda da ortak bir görüş birliği yoktur.

Küreselleşmenin başlangıcı ile ilgili de farklı görüşler mevcuttur. Bu farklılıklar, küreselleşmenin sosyal ve siyasal bakış açılarının farklılığı sebebiyledir. Bu tanımlamalar tarihsel süreçlerle bakıldığında küreselleşmenin tanımlarında da farklılıklar söz konusudur.

Küreselleşmenin günümüz anlamında kullanımı konusunda üç iddia ortaya atıldığı görülmektedir:

- Bunlardan birincisi Elçin'in (2012: 3) "Küreselleşmeni Tarihçesi" makalesinde, Ziegler'ın (2004), "Dünyanın Yeni Sahipleri ve Onlara Direnenler" kitabından alıntı yaptığı: "1960 yılında Kanadalı sosyoloji profesörü Marshall McLUHAN tarafından kullanıldığıdır. McLUHAN, "Gutemberg Galaxy" isimli kitabında ilk defa küresel köy (global köy) kavramını kullanmıştır ve ilk kez literatüre girmiştir. McLUHAN özellikle iletişim teknolojilerindeki gelişmeler nedeniyle dünyayı küresel köy haline geldiğini savunmaktadır".
- İkinci iddia yine Elçin'in "Küreselleşmeni Tarihçesi" makalesinde: "1980'li yıllarda Amerikalı bilim adamı Zbiginiew BREZINSKI'nin küresel dünya kavramını ekonomistlerle güncellediğidir".
- Üçüncü iddia ise Gökdere'nin (2001: 78) "Küreselleşmeye Genel Bir Bakış" makalesinde söz ettiği "1990'lı yılların başlarında küreselleşme kavramının yaygınlaştırdığı söylenen Antony -Giddens'tır". Giddens'a (1990: 84) göre:"Küreselleşme, bir ülkede meydana gelen olayların, başka yerlerdeki olaylar üzerinde etkiye sahip olması ya da ulusal sınırlar dışında meydâna gelen olaylardan etkilenme bağlamında sosyal ilişkilerin dünya ölçeğinde yoğunlaşmasıdır".

Elçin (2012: 4) şu saptamayı yapmıştır:

> ″Roland ROBERTSON tarafından yazılan "Globalization: Social Theory and Global Culture (1972)" isimli kitap, küreselleşme başlıklı ilk çalışma olduğu iddia edilmektedir". ROBERTSON'a göre küreselleşme on altıncı yüzyıldan beri söz konusu olduğunu, küreselleşmenin kültürel bakış açısıyla yaklaşmıştır.

Zengingönül (2005: 89), "Nedir Bu Küreselleşme? Kaçabilir miyiz? Kullanabilir miyiz?" adlı makalesinde şöyle bahsetmiştir:

> "Küreselleşme kavramına iktisadi açıdan değerlendiren Prenab ARDHAN, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından Güney Afrika'da düzenlenen "Social Justice in the Global Economy" forumunda küreselleşmeyi, temel olarak uluslararası ekonominin entegre olması ve özellikle de dış ticarete ve yatırıma açık olmak anlamında olduğunu belirtmiştir".

Yine aynı makalede Zengingönül (2005: 89) şöyle aktarmaktadır:

"Kevin O'ROURKE de küreselleşmeyi, ticari engellerin giderek azaldığı, göçlerin önündeki engellerin ortadan kalktığı ve teknoloji transferinin hızlandığı bir ortam olarak tanımlamaktadır".

Elçin (2012: 3) *"Küreselleşmeni Tarihçesi"* makalesinde Friedman'dan alıntı yaparak (Friedman, 2000) küreselleşmeyi şöyle anlatmaktadır:

"Küreselleşmeyi soğuk savaş sistemi yerine geçmiş bir sistem olarak tanımlayan ve konuya iktisadi - politik olarak yaklaşan Thomas FRIEDMAN, küreselleşme tanımını, piyasalar, ulus devletler ve teknolojilerin, daha önceleri tanık olunmamış derecede ve birey, şirket ve ulus devletlere, dünya çapında daha yakın, daha hızlı, daha derin ve eskisinden daha ucuz şekilde birbirine ulaşma olanağı verecek biçimdeki önlenemez bütünleşmesi olarak yapmaktadır".

Yine aynı makalede Elçin, (2012:4) Stiglitz'den (2004) bahseder, Joseph E. STIGLITZ'e göre:

"Küreselleşme, ticaretin önündeki engellerin kaldırılarak serbestleşmesi ve ulusal ekonomilerin daha fazla bütünleşmesi içindeki dünyadaki herkesi, özellikle de fakirleri zenginleştirecek bir güçtür".

Stiglitz'e göre fakirin zenginleşmesini sağlayacak bir kuvvet olan küreselleşme, gerçekten de ulusal ekonomilerin güçlenmesine mi yarayacaktır? Yoksa Kartal'ın ifade ettiği gibi kapitalizmin kötülüğünü maskelemeye mi yaramaktadır?

Bu bağlamda Kartal (2012: 254) şöyle demektedir:

"Küreselleşme kavramı birileri için kapitalizmin maskesini düşürmeye yarayan ve böylece onun bozuk çehresini ortaya koyan güzel bir fırsat olarak sayılırken, diğerleri içinse kendileri açısından günümüzdeki ekonomik sürecin gelişmesini sağlayan kaçınılmaz bir zorunluluğun meşruiyeti olarak görülmektedir. Tüm gözlemlerin sonunda aşağı yukarı aciz bir öfke hissedilmektedir. Zira küreselleşme öncesi zamana geri dönmeyi vaat eden savunma stratejilerini açıkçası kimse geliştirmeyi başaramamaktadır. Küreselleşme, bugün bir hayalet gibi ortada dolaşmaktadır. Onun zararlı etkilerini herkes hissetmekte ve ona karşı bir şey yapılamamaktadır".

Küreselleşmeyi teknolojik gelişme ile ilişkilendiren görüş, onu tarafsız olarak görür teknolojik ilerlemenin ve bu ilerleme, gelişmelerin kolaylaşan ve hızlanan iletişim ağları ile tüm dünyaya rahatça aktarıldığını düşünür. Bu durum tüm toplumların yararına olacak ve gelişmeyi topyekûn sağlayacaktır.

Küreselleşme, teknolojik gelişmenin bir sonucu olduğu görüşü olduğu gibi, küreselleşmeyi kapitalizm ile direk ilişkilendiren görüşlerde mevcuttur. Tüm bu görüşleri doğru kabul etmekle birlikte sadece birini veya bir kaçını kabul etmek eksik ve yetersiz kalacaktır. Tüm bu görüş sahipleri, olması gerektiği gibi kendi uzmanlık dallarına göre, kendi perspektiflerini göre bakmaktadır. Küreselleşme dendiğinde, doğru ve yeterli bir tanım yapabilmek için görüşlerin hepsini kapsayan ve kabul eden bir tanım daha doğru olacaktır.

Neo-liberal görüşe göre ulus devletlerinin kısıtlayıcı ve korumacı politikalarını kaldırması ve dünyanın tek pazar haline gelmesi gerekir ve böylece küreselleşme ticaretin rahat yapılacağı bir ortam oluşturacaktır.

Küreselleşmeyi kapitalist zorlamaya bağlayan görüşte, özellikle Neo-Marxist yaklaşım, küreselleşmeyi teknolojik gelişmenin bir ürünü olarak yeni bir yargı olarak görmez. Bu görüşe göre kapitalizmin genişlemesi manasını taşımaktadır. Dolayısıyla dünya ticaretinin sermaye ve pazar ihtiyacı olan kapitalizmin küreselleşmeye ihtiyacı vardır. Böylece küreselleşme, artan ve yayılan ulus ve uluslararası firmaların politikasıdır. Çok uluslu ve büyük sermayeli şirketlerin başında çok uluslu veya uluslararası ilaç firmaları gelmektedir.

Küreselleşmenin ortak bir tanımının söz konusu olamayacağı ortadadır. Farklı görüş ve tanımlamalardan küreselleşmenin belli başlı beş unsurunun olduğu görülmektedir.

Bunlar şunlardır:

1. Serbest mal
2. Hizmet üretimi
3. Sermayenin
4. İşgücünün
5. Teknolojinin ülkeler arası serbest dolaşımının olmasıdır.

Sermaye, mal, işgücü ve teknolojinin dünya üzerinde serbest dolaşım yapabilmesi, küresel yasa ve kurumsal düzenlemelerin gerekliliğini zorunlu kılmıştır. Bununla birlikte küresel yasalar sadece uluslararası ilişkilerde yürürlüktedir. Ulusların

tam olarak birleşmediği, bununla birlikte dünya sınırlarının şeffaflaştığı bir düzen ortaya çıkmaktadır.

Basitçe ve kısaca, küreselleşme, dünyanın bir köşesinde meydana gelen sosyal, siyasi, kültürel, teknolojik herhangi önemli olayın veya gelişmenin, dünyanın diğer köşesini olumlu ya da olumsuz etkilemesidir.

Sanayi toplumundan bilgi toplumuna dönüşüm sağlayan dünyada bu kez bilgi sermayesi, nitelikli insan etkeni önem kazandı. Eğitimin devamlılığının öne çıktığı ulaşımın, iletişimin, elektronik, sanal ortamların geliştiği yeni bir toplum inşa edilmeye başlandı.

Tüm dünyayı kısa zamanda etkisi altına alan bilgi toplumunun temel özelliklerini sanayi toplumunun temel özellikleri ile karşılaştırmalı olarak şu şekilde sınıflandırabiliriz: Sanayi toplumunda maddi sermayenin yerini bilgi toplumunda bilgi ve insan sermayesi almaktadır. Sanayi toplumunda mal ve hizmet üretiminde gelişmenin başlangıcı olan buhar makinesinin yerini bilgi toplumunda bilgisayarlar almaktadır. Sanayi toplumunda kol gücünün yerini, bilgi toplumunda beyin gücü almaktadır. Sanayi toplumunda, insan kaynağının fiziksel özellikleri önemli olmaktadır. Bilgi toplumunda ise yükseköğrenim görmüş nitelikli insan kaynağının üretime katılımı söz konusudur.

Yılmaz'a göre (2011: 36):

> "Bilgi toplumu işgücünden tasarruf sağlamakta, bu ise kısa dönemde işsizlik, uzun dönemde ise yeni teknolojilerinin global etkilerini ortaya çıkarmaktadır. Sanayi toplumunda fabrikaların yerini bilgi toplumunda bilgi kullanımını içeren bilgi ağları ve veri bankaları (iletişim ağ sistemleri) almaktadır. Bilgi dünyanın her tarafına üretilmekte ve iletişim teknolojisi aracılığıyla anında her tarafa yayılmaktadır".

Bilgi toplumunun, küreselleşme ile gelişmiş iletişim kanalları ile bilgiye ulaşması çok kolay hale gelmiş olmakla birlikte, bilginin kullanılarak kar elde edilecek meta haline dönüştürülmesi için güçlü sermaye ihtiyacının olması, bilgiyi kullanmada eşitsizliğe sebep olmaktadır.

Bilginin hâkim olduğu küresel toplumda bilgiyi kullananlar ile kullanamayanlar arasında bir bağımlılık mecburiyet durumu gelişmektedir. Uluslararası kuruluşların aldığı kararlar, siyasi, teknik, politik, ekonomik, hukuki alanlarda, uluslararası bir standart oluşturmada, bağlayıcılık geliştirmekte ve alanını her geçen gün arttırmaktadır. Devlet, birey arasındaki ilişki de iletişim ve ulaşım teknolojisindeki ilerlemeler sebebi ile iletişim kurmak kolaylaşmış, bilgiye ulaşmak hızlanmış, mekânın önemi kalmamıştır.

Elçin'e göre:

> "Özellikle teknolojik alanda 1980 sonrası meydana gelen büyük değişim küreselleşmenin hız kazanmasına ve her alanda genişlemesine sağlamıştır" demektedir (Elçin, 2012: 5).

Küreselleşme kavramı özellikle bu yıllarda yani 1990'ların sonralarında sosyal, kültürel, ekonomik alanlarda hız kazanmıştır. Dünya standartlarına uyum sağlamak isteyen ulus devletleri, rekabet edebilmek mevcut ve gelişen şartlara ayak uydurabilmek için ortak norm ve standartları üretim ve ticaret ile teknolojik alanlarda mecbur kalmışlardır. Tüm bunların sonucunda uluslararası ticari ilişkileri, gerek üretim gerekse satış konularında, ortak zeminde buluşabilmek adına gerekli düzenlemelerin yapılması gereken kurumların oluşturulması zorunlu hale gelmiştir. Uluslararası İlaç Denetim Birliği (PICS) de bunlardan biridir. Uluslararası İlaç Denetim Birliği üyesi ülkeler olan İsviçre, ABD, İngiltere, İrlanda, Almanya, Kanada, Japonya ve Avustralya gibi çok sayıda ülke ürettikleri ilaçların kolayca dünyada kabul görmesi bu zorunluluğun neticesidir.

Dikkaya bu konuda şunları belirtmektedir:

> "Soğuk Savaşın bitişi ve ideoloji sınırların ortadan kalkması, internet gibi bir haberleşme ve bilgi ağı ile birleşince karşılıklı bağımlılık artmıştır. Piyasa küresel bir hale gelmiştir ve artık üretim dünya ölçeğinde düşünülmekte ve gerçekleştirilmektedir. Sermaye, uluslararası arenada serbestçe dolaşmakta ve maliyetin en düşük, karın en yüksek olacağı yerde üretim gerçekleşmektedir. Hisse senedi borsaları, portföy yatırımları ve elektronik donanım üretimi artık ulusal düzlemde kontrol edilememektedir. Küreselleşmenin ekonomik aktörleri dünya çapında bir ağ içinde hareket etmektedirler. Bir devletin borsasındaki istikrarsızlık birkaç dakika içinde diğer borsalarda da olumsuz etkilere neden olmaktadır. Piyasalar siyasal ve ekonomik gelişmelere karşı

> aşırı duyarlı hale geldiği için sermaye hareketleri anlık zaman dilimleri içinde bir ülkeden diğerine yön değiştirebilmektedir"(Dikkaya, 2006: 170).

Şen ise şu noktalara dikkat çekmektedir:

> "Küreselleşme, sosyal, ekonomik ve çevresel konuların kenditabiatları gereği ulusal sınırları aşan ve küresel nitelikte olduğu şeklindeki artan bilinci ifade etmekte ve bu nedenle, devletler tarafından kolektif seviyede uluslararası ve kıtalararası kurumlar ve örgütler nezdinde etkili faaliyete ihtiyaç duymaktadır. Sivil toplum örgütleri, sendikalar, profesyonel kurumlar ve çok uluslu şirketler vasıtasıyla ulusal sınırları aşan bir ulus-ötekileşme bu süreçte oluşmaktadır" (Şen, 2008: 149).

PICS ve benzeri kuruluşların çalışmaları ve aktif olmaları neticesinde de sermaye piyasası devlet kontrolünden ve müdahalesinden sıyrılarak sermaye piyasasının hakim olduğu bir yapıya dönüşüm gerçekleşmiştir.

Küresel düzenin ihtiyaç duyduğu ortak norm ve standartları belirleyen ticari alanda faaliyet göstermeyen uluslararası kuruluşlarda mevcudiyet göstermektedir. Ulus üstü faaliyet gösteren bu kuruluşlar, ulusal hukuk kurallarına da uyum içerisindedir. Soğuk Savaş yıllarının sona ermesi ile sanayileşme ve neticesinde bilgi teknolojilerinin ilerlemesiyle uluslararası örgütlerin kurulum ve çalışmalarının hız kazandığı görülmektedir. Bu kuruluşların bir kısmı, üye devletler arasında ekonomik anlamda işbirliği sağlarken, bir kısmı, yeniden değişen ve hatta küreselleşmenin olumsuz etkilerinden mağdur olan toplumun ve halk sağlığının yeniden iyileştirilmesi, ikame edebileceği duruma getirilmesi görev ve sorumluluğu ile çalışmaktadır. Bu kuruluş veya örgütler şunlardır; IPO (International Health Organization - Uluslararası Halk Sağlığı Örgütü),WHO (World Health Organization - Dünya Sağlık Örgütü), UNICEF (United Nations International Childerens Emergency Fund - Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu),FAO (Food and Agricultural Organization of The United Nations - Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü), ILO (International Labour Organization - Uluslararası Çalışma Örgütü), UNDRO (Office of The United Nations Iseaster Relief Coordinator - Birleşmiş Milletler Afetzedelere Yardım Kuruluşu), Kızıl Haç (Red Cross), Kızılay.

2.2. Küreselleşmenin Tarihçesi

Sosyolojik, siyasal, ekonomik farklı tanımlarının olması nedeni ile küreselleşmenin tam olarak nerede ve ne zaman başladığını söylemek güçtür. Küreselleşmeyi insanın toplum olduğu zaman ile başlatabiliriz. Toplumların birbirini etkilemeye başladığı yani; savaşlar, göçler, salgın hastalıklar, doğal afetler sebebi ile bakıldığında insanlık tarihinin ilk yıllarından beri mevcuttur denilebilir. Kapitalist sisteminin gözü ile bakıldığında 16. yüzyılda coğrafi keşiflerin yapıldığı ve böylece sömürgecilik faaliyetlerinin başladığı tarih ile başladığı söylenebilir. Sömürge sistemi ile İspanya, Portekiz, Fransa, Hollanda ve İngiltere'nin şirketleri vasıtasıyla küreselleşmeyi görünür hale getirdiği de söylenebilir. Yine 16. ve 18. yüzyıllar arasında Batı Avrupa'yı şekillendirmeye başlayan küresel şirket yapısı kapitalizm olarak adlandırılarak zenginleşen, yeni bir burjuvazi kesimini doğurmuştur. 1492 de Amerika'nın keşfi ile feodalizm yerini kapitalizme bırakmıştır.

Engels bu süreci şöyle özetlemektedir:

> "Doğu Hindistan, Çin pazarları, Amerika'nın sömürgeleştirilmesi, sömürgelerle ticaret, değişim araçlarının ve genel olarak metaların artışı ticarete, gemiciliğe, sanayiye ve o güne kadar görülmemiş bir atılıma neden oldu. Böylelikle çöküş halinde olan feodal toplumdaki devrimci unsurlara da hızlı bir gelişim sağlanmıştır. Sanayi üretiminin kapalı loncalar tarafından tekelleştirildiği feodal sanayi sistemi, yeni pazarlar açıldıktan sonra durmadan büyüyen gereksinimlere artık yetmiyordu. Onun yerini manifaktür sistemi aldı. Lonca ustaları imalatçı orta sınıf tarafından bir kenara itildiler; farklı lonca birlikleri arasında işbölümü karşısında yok oldular. Bu arada pazarlar durmaksızın büyüyor, taleplerde aynı oranda artıyordu. Manifaktür bile artık yeterli değildi. Tam bu sırada buhar ve makine, sanayi üretimini devrimleştirdi. Manifaktürün yerini modern sanayi, orta sınıfın yerini sanayici milyonerler ve modern burjuvazi aldı"(Engels, 1998:53).

Dünya tarihinde yaşanan önemli gelişmelerden olan Rönesans ve Reform hareketleri, Avrupa'da devletleşmenin başlaması, Fransız Devrimi ve Sanayi devrimi ile bilimsel kültürel düzeyde gelişmeler küresel düzeyde yaygınlaşmaya başladı. Sanayileşme, küreselleşmenin itici gücü oldu. Kolaylaşan ve artan üretim, kendine yeni pazarlar ihtiyacını doğurmuş, bu ihtiyaç da sömürgeciliğin evrimleşerek emperyalizm biçimini almasını sağlamıştır. İvme kazanan küreselleşmenin yayılması, devamlı ileri düzeye doğru devam etmemiştir. II. Dünya Savaşı küreselleşmenin ekonomik anlamda

sekteye uğramasına sebep olurken, farklı yönlerde ilerlemesine de neden olmuştur. Savaşlarda değişen şartlar farklı gereksinimler, sağlık alanında bilimsel gelişmelere ve bu gelişmelerin savaş nedeni ile bulunulan farklı coğrafyalarda öğrenilmesini de sağlamıştır.

1980'lerde, İngiltere başkanı Margaret Thatcher ve ABD başkanı Ronald Reagan, Keynesçiliğe karşı Neoliberal devrimin temsilcileri olarak bilinçli bir şekilde, küreselleşme kavramını dünya ekonomilerinin liberalleştirilmesi ile ilişkili olduğunu benimsemişlerdir. Sermaye sahipleri krizden çıkabilmek için, kamusal baskıdan kurtulmak amacıyla neoliberalizm politikalarını yürürlüğe koymuşlardır. Uluslararası para kuruluşları olan Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (DB) gibi kuruluşlarla, neoliberal yeni dünya düzeni kurulmaya başlanmış, politikaları dünyaya benimsetilmiştir. Neoliberalizm ile küreselleşen dünyada gelişmiş ve az gelişmiş diye tanımlanan ülkeler arasındaki ekonomik farklılığı derinleştirmiş ve böylece uluslararası yeni bir bağımlılık düzeni ortaya çıkmıştır. Tanım olarak eşitlik ve denklik, mevcut yapıda görülmemektedir.

Sovyetlerin dağılması ile dünyaya hâkim olan kapitalist sistem, ihtiyaç duyduğu serbest piyasa, ulus devletlerin sınırlarında kalmak istememesi ve dünya piyasasını tek bir piyasa haline dönüştürme gerekliliği nedeni ile küreselleşmenin ivmelenmesine neden olmuştur. Başka bir açıdan küreselleşme, kapitalizmin gelişmesinde yeni bir aşamayı ve dünyanın bütünleşmiş tek bir piyasa haline gelmesini ifade etmektedir.

Keynesçiliğin, yerini neoliberalizmin aldığı, kapitalizmin evrilmiş bir şekli olan neoliberalizm, Sovyet Rusya'sının da dağılması ile hızlı bir şekilde genişlemiş ve yayılmıştır. 1989 yılında Britanya'da Margaret Thatcher'in benimsediği, 1991 yılında ABD'de Ronald Reagan tarafından benimsenen ekonomi politikaları neticesinde, 1980 yılından sonra küresel zemine ulaşmıştır. Böylece neoliberalizm, küresel dünyada mevcut olmanın, olmaz ise olmazı haline gelmiştir.

Küreselleşmenin, tarihsel açıdan bakıldığında, toplumların beslenme, barınma ve güvenlik gibi nedenlerle, savaşlar ve toplumsal göçlerin neticesinde gerçekleştiği düşünülmektedir. Küreselleşme insanlık tarihi kadar eskidir. Bununla birlikte küreselleşme kavramının ilk ne zaman ve kim tarafından kullanıldığı da bir tartışma

konusudur. Küreselleşmeyi tarihsel olarak incelediğimizde de üç döneme ayırmak mümkün görülmektedir.

2.2.1. Tarih Öncesi Dönem - Asur Ticaret Kolonileri

Anadolu'da ilk ticari faaliyetleri Asurlular döneminde gerçekleşmiştir.Kültür ve Turizm Bakanlığı Müzesi şu şekilde anlatmaktadır:

> "İ.Ö. 1960 yıllarında Kuzey Mezapotamya'daki Eski Asur Devleti, Anadolu ile gelişmiş bir ticaret sistemi kurmuştu. Bu dönemde Anadolu'da büyük grubunu Geç Hattiler'in oluşturduğu feodal şehir krallıkları egemendi. Ticaret ilişkisi ile Asurlular dillerini, çivi yazılarını ve silindir mühür geleneğini getirmişlerdi. Ticaret yolu, eşek kervanları ile; Diyarbakır, Malatya, Urfa, Maraş veya Adana - Toros güzergahlarıydı. Ticaret mamulleri; kalay, keçi kılı, dokuma ürünleri, elbise kumaşı, süs eşyası, bazı kokular karşılığın satın alınan altın gümüş ve eşya oluşturuyordu. Aynı zamanda baharat ticareti de o dönemin hem gıda hem de tıbbi ilaç kaynağını oluşturuyordu. Tüccarlar yaptıkları iş karşılığında kira ve vergi verdikleri için Anadolu beylerinden mallarının ve ticaret yollarının korunma hakkını elde etmişlerdi" (Anadolu Medeniyetler Müzesi).

Ticaretin gelişmesi ile farklı bölgelerde yaşayan toplumlar arasında etkileşimler olmuştur. Ticari faaliyetlerin artmasıyla, kültürel alışveriş yapılmıştır. Böylece birbirleriyle ilişki kurmuşlardır.

2.2.2. Ortaçağ Avrupası "Burg" Dönemi

Bu dönem de küreselleşme nedenlerinden ticaret ilişkilerin etkili olduğu dönemdir.

> "Derebeyliklerinin yerini krallıkların aldığı belli bir dönem daha geniş coğrafi alana yayılan, ticaret için daha belirgin kurallar koyan, dolayısıyla daha fazla ve rahat ticarete elverişli siyasi ve ekonomik birimler oluşmuştur" (Elçin, 2012: 7).

2.2.3. Ortaçağ Sonrası Dönem:

Birinci dönem: İstanbul'un Fethi; Fetih ile Batı ülkeleri farklı arayışlar içine girmiş, ulus devletleri ortaya çıkmış ve ilk sömürgecilik faaliyetleri başlamıştır.

İkinci dönem: 1870 endüstri devrimi – 1914 birinci dünya savaşı Endüstriyel devrimi ile gerçekleşmiştir.

Elçin (2012: 8) şunları söylemektedir:

> "Endüstriyel devrimi, serbest ticaret kuramlarının başlamasıyla, 19.yy sonlarında liberal bir ekonomik sistem yaratmıştır. Uluslararası ticaret engellerinin, sermaye ve işgücü hareketliliği kısıtlamalarının bulunmadığı bu dönemde ticaret, önemli boyutlara ulaşmıştır. İşgücü hareketliliği üzerinde herhangi bir engel bulunmaması nedeniyle, daha iyi iş imkanları bulabilmek amacıyla gelişmiş ülkelere giden ucuz işgücü üretimde girdi maliyetlerini düşürmüş, bu maliyet avantajı da daha çok sermaye birikimi ve daha fazla yatırım olanaklarına ulaşmasını sağlamıştır".

Yine bu dönemde ortaya çıkan buharlı gemi, demiryolları, telgraf ve telefon gibi yenilikler ile dünya yavaş yavaş "küresel köy" haline gelmeye, böylece mesafeler kısalmaya başlamıştır. Küreselleşmenin yükselişi 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı ile yavaşlamıştır.

Üçüncü dönem: 1945 İkinci Dünya Savaşı sonrası -1989 Berlin duvarının yıkılması, SSCB'nin çöküşü ve sonrası dönemidir. Bu dönemde sömürgeci devletler arasındaki çıkar çatışmaları ve petrol kaynaklarını elde etme mücadelesi, İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasına ve kapitalist sistem karşısında Sovyet Blok'unun doğmasına neden olmuştur. İki bloklu bu mücadele dönemi, Soğuk Savaş dönemi olarak adlandırılmıştır.

1973-1974 yılları arasında yaşanan petrol krizi ile tekrar bir duraklama dönemine girmiştir. Berlin Duvarının yıkılması, SSCB ve Doğu Blok'unun çöküşü küreselleşmenin tekrar yükselişe geçmesine neden olmuştur. Doğu bloğunun yıkılması ile dünya, Amerika'nın tek güç olduğu, tek merkezli bir yer haline gelmiştir. Kriz fırsatları doğurmuş, artan üretim maliyetlerini düşürmek amacıyla teknolojik değişim ve gelişim hız kazanmıştır.

Üçüncü dönem piyasayı etkileyen belli ülkelerin etkin olduğu, küresel pazar, özelleştirme, çok uluslu şirketlerin artması ve blok ülkelerin gittikçe artan bir rol oynadığı dönem olarak öne çıkmaktadır. Üçüncü dönem küreselleşme de teknolojik gelişmeler damgasını vurmuştur. Elektronik haberleşmenin gelişmesi ile iletişimin ve teknik gelişmeler ile ulaşımın ilerlemesi, bilginin yayılmasını, ülkeler arası ticari ilişkilerin artmasını ve kolaylaşmasını sağlamıştır. Ekonomik ilişkilerin yoğunlaşması ve serbest piyasa hareketliliği nedeni ile bankacılık ve finans sektörlerinde de ciddi gelişmelerin yaşanmasına neden olmuştur.

Küreselleşen dünyada ulus devletlerinin karşısına mevcudiyetlerini sürdürebilmeleri için uyum sağlamaları gereken ulus üstü kurumlar çıkmaktadır. Bunlardan İkinci Dünya Savaşı sonrasından kurulan Dünya Bankası, IMF, OECD ve GATT gibi örgütler mevcuttur. 1994 yılında Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'nı (GATT) kapsayan Dünya Ticaret Örgütü adlı kuruluş kurulmuştur. Bu sayede uluslararası sistemin önemli bir kuruluşu olarak, üye ülkeler arasındaki ticari anlaşmazlıklarda önemli roller üstlenmiştir.

Küreselleşmenin neden olduğu olumlu veya olumsuz etkileşimin açık bir şekilde görüldüğü küresel pazarlardan en önemlisi, insan sağlığı ve ülke ekonomisi ile doğrudan ilişkili pazarlardan olan ilaç piyasasıdır. Küreselleşme unsurlarından sermayenin, serbest malın ve teknolojinin serbest dolaşması ile yasa ve kurumsal düzenlemeler direk olarak ilaç piyasası ile ilişkilidir. Çok uluslu veya uluslararası ilaç firmaları, dünya üzerinde serbest dolaşım imkânı bulmaktadır. Küreselleşmenin hem olumlu hem de olumsuz etkilerinin görüldüğü ilaç piyasası, Türkiye özelinde incelenecektir.

BÖLÜM 3. İLAÇ

3.1. İlacın Tanımı

> "İlaç, canlılarda hastalıkların tanısı, önlenmesi ve tedavisi amacıyla kullanılan, vücut işlevlerini koruyan, değiştiren ya da düzelten kimyasal maddelere denir. Doğal kaynaklardan ya da yapay sentez yoluyla elde edilir. İlaç sağlıkla ilgili ve Anayasa tarafından güvence altına alınmış sağlık hakkı ile (madde 17 ve 56) yakından ilgili bir üründür."

Bitki ve minerallerin tıpta kullanıldığına ilişkin ilk yazılı kaynaklar Eski Çin, Hint ve Akdeniz uygarlıklarına dayanır. İÖ ikinci ve birinci yüzyıllarda yaşayan İskenderiyeli simya bilginleri birçok ilacı hazırlamayı, günümüzde de tıptaki değerini koruyan bakır sülfatı ilaç olarak kullanmayı biliyordu.

3.2. İlacın Tarihçesi

Bilinen ilk ilaç katalogu, MÖ 1700'lerde Babil'de hazırlanmış bir taş tablettir. Eski Mısırlılar, kabızlıkta hintyağı, sindirim güçlüğünde karaman kimyonu ve nane kullanıyordu. Yunanlı hekim Dioskorides, MS 77'de hazırladığı ve 15. yüzyıla değin farmakolojinin temel başvuru kitapları arasında yerini koruyan "*Peri hyles iatrikes'te, (Latince De materia medica; İlaç Bilgisi Üzerine)"* tıpta kullanılan yaklaşık 600 bitkiyi tanımladı. Galenos'un da birçok hastalığın tedavisinde ilaç kullanmayı önerdiği bilinmektedir. Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra, Ortaçağ Avrupa'sında tıbbın gerilemesine karşın, Arap hekimlerin katkısıyla Yunan, Hint, İran ve Asur uygarlıklarından kaynaklanan ilaç bilgisi giderek gelişti. Batı Avrupa'ya sekizinci yüzyılda İspanya'daki Emeviler ile gelen Arap tıbbı, yüzyıllar boyunca ilaç tedavisine temel oluşturan ilkelere kaynak oldu.

Haçlıların 1203'te Konstantinopolis'i (İstanbul) yağmalamasından sonra Avrupa'ya kaçan Bizanslı bilginler de Avrupa'da tıbbın gelişmesine katkıda bulundu. Ortaçağda tıp uygulamalarının temelini Arap hekimlerin sürdürdüğü eski uygarlıkların tıp geleneği oluşturuyordu. Ünlü Alman hekim Paracelsus (1493-1541) bu geleneğe karşı çıktı ve simya bilgisine dayanarak çeşitli metaller içeren birçok ilaç hazırladı.

6. yüzyılda ilaç hazırlanması ve kullanımı hızla yaygınlaştı. Bilinen ilk farmakope 1546'da Nürnberg'de yayımlandı; eczacılık mesleği 1617'de Londra'da Eczacılar Derneği'nin kurulmasıyla farklı bir nitelik kazandı. 17. ve 18. yüzyıllarda hekimlerin geleneksel tıp uygulamalarından hızla uzaklaştığı, yeni ilaçların bulunması ve etkilerinin anlaşılmasında deneye dayanan araştırmaların önem kazandığı görüldü.

William Harvey'nin 1628'de kan dolaşımını tanımlaması ile ilaçların etki ettikleri dokuya kan yoluyla ulaştığı anlaşıldı. On sekizinci yüzyılda araştırmacılar, kâfur ve güzelavratotu özütü gibi bazı bitkisel ilaçların etkilerini gözlemlemek için hayvan ve insanlar üzerinde deneyler yaptılar. 19. yüzyılda tedavi edici maddeler içeren bitkilerden bu maddelerin elde edilmesi ile modern farmakoloji gelişmeye başladı. Kullanılan ilk ilaçlar anestezikler oldu. Afyondan elde edilen morfin 1806'da, eter 1842'de, kloroform 1847'de, kokain 1860'ta kullanıldı.

1820'de Fransız kimya bilginleri Pierre-Joseph Pelletier ve Joseph Bienaimé Caventou, kınakına ağacının kabuğundan kinin adlı alkaloidi elde ederek sıtma tedavisinde kullandılar. Striknin (1817), nikotin (1828) ve Joseph Lister' in enfeksiyonlara karşı kullandığı fenol (1865) ise on dokuzuncu yüzyılda elde edilen bazı ilaçlardır. Çeşitli ilaçların bulunup elde edilmesi sonucunda, hastaya etkili olan dozun saptanması, saf bileşiklerin elde edilmesi ve benzer bileşiklerin bulunması amacıyla maddelerin kimyasal yapısının incelenmesi olanağı doğmuş oldu.

İlaçlar ve etkileri üzerine yapılan araştırmalar, on dokuzuncu yüzyılın ortalarında Alman farmakoloji bilgini Oswald Schmiedeberg'in önemli katkılarıyla akademik bir disipline dönüştü. Farmakoloji bilim dalını tanımlayan Schmiedeberg, bu konuda bir kitap da yazdı ve yetiştirdiği öğrencilerden bir kısmı üniversitelerde farmakoloji kürsülerinin kurulmasına öncülük etti.

Alman bilim adamı Paul Ehrlich'in 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın ilk yıllarında yaptığı araştırmalarla, kemoterapi ve bağışıklık konularını tanımladı. Ehrlich, belirli hücreleri seçerek onlara bağlanan kimyasal bileşiklerin var olduğunu ileri sürdü. Buna göre, seçilen hücreler mikroorganizmalar olursa, hastanın vücuduna zarar vermeden ortadan kaldırılmaları mümkün olacaktı. Birçok başarısız deneyden sonra bulduğu mikrop öldürücü ilaçlardan ilki frengi tedavisinde kullandığı ve daha sonra

'Salvarsan' adıyla piyasaya sürülen “606” oldu. Dünya Savaşı’ndan sonra enfeksiyon yapan mikroorganizmalar üzerinde etkili olabilecek farklı bileşikler üzerine de araştırmalar yapılmaya başladı. 1930’larda Alman, Fransız ve İngiliz bilim adamları ilk seçici antibiyotik olan sülfonamiti buldu ve geliştirdi. Antibiyotiklerin bulunmasıyla ilaç araştırmaları büyük bir aşama kaydetti. 1928 yılında, Londra’daki St. Mary Hastanesi’nde çalışan İskoçyalı bilim adamı Sir Alexander Fleming, bakteri kültüründe yetişen bir küf katmanının çevresindeki bakterilerin yaşamadığını gözledi.

Bu küften elde edilen penisilin adlı maddenin bakteri enfeksiyonlarını iyileştirdiği ve öbür ilaçların zararlı yan etkilerine sahip olmadığı anlaşıldı. 1930’ların sonlarına doğru Avustralyalı bilim adamı Howard Florey ve Nazi Almanyası’ndan kaçan bilim adamlarından Ernst Chain, Londra’da, bu ilacı geliştirip saflaştırdılar. Fleming, Florey ve Chain, bu çalışmalarından ötürü 1945’te Nobel Fizyoloji ödülünü aldılar. Penisilin, II. Dünya Savaşı’nın sonlarına doğru yaygın olarak kullanılmaya başladı. Bunu izleyen yıllarda yapay yollarla birçok antibiyotik elde edildi. Günümüzde enfeksiyonların tedavisinde antibiyotikler, sülfonamitlerin yerini almıştır. Son elli yılda, ilaç araştırma geliştirme çalışmaları, teknolojik gelişmelerin etkisinde çok hızlı ve büyük adımlar atmıştır.

3.3. İlacın Önemi

İlacı diğer ekonomik ürünlerden ayıran en önemli özellik yerine başka bir ürünün ikame edilmemesi, kullanılamamasıdır. Bu nedenle, bir değişim değeri veya katma değer içeren ilaçlar, vazgeçilmesi mümkün olmayan ürünlerdir. İlacın bu özelliği, ilaç sektörünün günümüzde, dünya ekonomisinin neden en kritik sektörü olduğunu ve bu önemini, ilaç sektöründeki küresel eğilimler hangi yönde şekillenirse şekillensin, diğer bir kısım endüstri kollarında olduğu gibi devam edeceğini göstermektedir.

Katma değer sağlayan sektörlerin başında ilaç sanayi gelmektedir. Küreselleşmenin etkisi ile büyüyen dünya sermaye sektörünün içerisinde, ilaç sektörü de gerek teknoloji, gerek ekonomik verilerin neticesinde büyüme yoluna girmiştir.

İlaç sektörü, Ar-Ge çalışmaları ile yeni moleküller üreten, gelişmiş teknoloji ile orjinal moleküllerin jenerik formlarını geliştiren, bu şekilde 'katma değerli eşdeğer ürün'lere yönelik çalışmalar yapar.

Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığının "*2016 İlaç ve Eczacılık Ürünleri Sektör Raporları"*nda önemli bilgiler verilmektedir:

> "Dünyadaki toplam Ar-Ge harcamalarının %14,4'ü ilaç sektörü tarafından gerçekleştirilmektedir. İlaçAr-Ge harcamaları uzun süreç ve yüksek maliyet gerektirmektedir. Bir molekülün beşeri ilaca dönüşmesi ortalama 10-15 yılı bulabilmekte ve yüksek yatırım tutarları gerektirmektedir. İlaç sektörünün 2013 yılı sonu itibariyle küresel Ar-Ge harcamaları yaklaşık 137 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. ABD; Ar-Ge harcamalarındaki payı, kişi başına düşen ilaç tüketimi, araştırmacı ilaç sanayi ve ciroları itibarı ile dünyanın önde gelen pek çok firmasının merkezi olması gibi hususlar çerçevesinde sektörün en önemli aktörü konumundadır. İlaç sektöründe, Kuzey Amerika kıtası için tahmin edilen %1-4 büyüme ile ABD'nin liderliğinin 2016 yılına kadar olan süreçte de devam etmesi beklenmektedir. (IMS Health Raporu). Öte yandan, AB ilaç sanayinde ABD'den sonra ikinci en büyük üretim merkezi olup, anılan sıralamada AB'yi Japonya izlemektedir. Son yıllarda pazara verilen ilaçların %20'si biyoteknoloji ürünleridir. 2010 yılında dünya çapında 830 milyar ABD doları olan tüm ilaç satışları içinde dünya ilaç piyasasının %14'ünü oluşturan biyolojik ilaçların satışları 116 milyar ABD dolarıdır. Bu toplam içinde biyobenzerlerin tutarı 380 milyon ABD dolarıdır. Biyolojik ilaçların yaklaşık 2/3'ü rekombinant proteinler, 1/3'ü ise antikorlardır. Biyolojik ilaçların piyasa büyüklüğü, 2000- 2010 döneminde 3 katına çıkmıştır. 2011 yılında biyolojik ilaç sektörünün yaklaşık %1,1'ini oluşturan biyobenzer ilaçların payının önümüzdeki on yıl içerisinde on kat artması beklenmektedir.Ülkemizde ise IMS ve İEİS verilerine göre, 2015 yılında biyoteknolojik ürünlerin reçeteli pazar içindeki payı değer bazında %16,6 ve biyobenzer ürünlerin reçeteli pazar içindeki payı %0,5'tir. Avrupa'da başlayan biyobenzer ilaç üretimi, günümüzde gelişmekteolan ülkelerde (Çin, Hindistan, G.Kore) yoğunlaşmakta olup, Brezilya ve Meksika gibi ülkelerde de biyoteknolojik ürünlere yönelik kaynak ayrılmaktadır"(T.C. Ekonomi Bakanlığı, 2016).

Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığının 2019 sektör raporunda, Dünya İlaç Sektörü'nün Ar-Ge harcamalarının, % 30 artarak, 179 milyar ABD doları olduğu görülmektedir.

Dünya genelinde ilaç harcaması 2018 yılında 1 trilyon 200 milyar ABD doları iken, 2019 yılında % 8 büyüme ile 1 trilyon 300 milyar ABD doları olacaktır. Türkiye ilaç harcaması ise, 2019 yılı itibariyle 30.9 milyar ABD dolarıdır.

Information Management System'in Sağlık Raporu'na göre:

"İlaç sektöründe, Kuzey Amerika kıtası için tahmin edilen %4-7 büyüme ile ABD'nin liderliğinin 2023 yılına kadar olan süreçte de devam etmesi beklenmektedir. Toplam ilaç pazarının, 1.5 trilyon Dolar olacağı tahmin edilmektedir. 2018 yılında 137 milyar olan ilaç harcamalarının 2023 itibari ile 140-170 milyar dolar olacağı tahmin edilmektedir. Biyobenzer ilaçların ise, 2023 itibari ile pazardaki yerinin, üç katına çıkacağı beklenmektedir" (IMS Health Raporu, 2018).

Orjinal molekülün son kullanıcı hastaya ulaşması, yüksek maliyetli ve 15 yılı bulabilen bir süreçtir. İlacın piyasaya çıkabilmesi için dört farklı aşamadan da geçmiş olması gerekmektedir.

Phizer ilaç firmasını bu dört fazı şu şekilde açıklamıştır:

"**Faz I:** Amaç; ürünle ilgili güvenlilik verilerinin toplanması, doz aralığının saptanması, tolerans ve farmakokinetik özelliklerin incelenmesidir. Bir seri dereceli olarak artan tek doz uygulamaları yapılır. Çalışmalar genellikle sağlıklı gönüllülerde yapılır. Denek sayısı 20-80 arasındadır. Bu çalışmalar ortalama 1-1.5 yılda tamamlanır. Bu fazın ana amacı "güvenlilik" verisi elde etmektir.

Faz II: Amaç; ilacın etkinliğinin hastalarda belirlenmesi, yan etki profilinin araştırılması ve doz-cevap verilerinin toplanmasıdır. Çalışmalar hedef hastalığı olan 100-300 hasta gönüllüde yapılır. Bu çalışmalar genellikle açık ve çok katı protokollerle uygulanır. Bu fazdaki çalışmaların tamamlanması ortalama 2 yılı alır. Bu fazın ana amacı "etkinlik ve güvenlilik"tir. En uygun ilaç uygulama yöntemi (tablet, kapsül, infüzyon, vb) de bu fazda araştırılır. **Faz III:** Amaç; ürünün klinik etkinliğinin ve yan etkilerinin daha geniş bir hasta popülasyonunda değerlendirilmesidir. Hedef hastalığı (ilacın etkili olacağı düşünülen hastalığı olan, hastalar üzerinde) olan 1000-3000 hasta gönüllü bu çalışmalarda yer alır. Çalışmalar genellikle çok merkezli, çok uluslu, rastgele ve çift kör olarak planlanır. Klinik çalışmaların bu fazının tamamlanması 3-4 yıl sürer. Bu fazın ana amacı "etkinliğin kanıtlanması ve yan etkilerin izlenmesidir.

Faz III çalışmalarda yeterli veriler elde edildikten sonra ürünün ilaç olarak kullanılabilmesi için "onay" alınması gerekir. Bunun için Amerika Birleşik Devletleri'nde FDA'ya (Food and Drug Administration) "New Drug Application (NDA)" (Yeni İlaç Başvurusu) başvurusu yapılması gerekir. Benzer başvuru Avrupa Birliği için "European Medicines Agency (EMA)"e yapılır. Bunlar dışında ise her ülkenin yasal olarak sorumlu olan kuruluşuna gerekli başvuruyu yaparak onay alması gerekir. Onay alınma süresi FDA'ya yapılan başvurularda ortalama 1,5 yıldır. Ürünün onayı alındıktan sonra ilaç olarak kullanımına başlanabilir. Türkiye'de ilaç başvuruları T.C. Sağlık Bakanlığı Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu'na yapılmaktadır.

Faz IV: Ürün ilaç olarak kullanılmaya başlandıktan sonra yapılan klinik çalışmalar Faz IV çalışmalar olarak kabul edilir. Bunlara genel olarak "postmarketing surveillance" (pazarlama sonrası izleme) çalışmaları adı verilir. Bu çalışmalar genellikle binlerce gönüllü ile gerçekleştirilir ve uzun yıllar sürebilir. Bu çalışmaların ana amacı "uzun süreli güvenlilik" verilerinin toplanmasıdır. Klinik çalışmalar sırasında ortaya çıkmayan yan etkiler bu araştırmalar sırasında rapor edilebilir. Bunun yanı sıra; ilaçla veya kullanıldığı hastalık ve hasta grubu ile ilgili ekonomik çalışmalar ve yaşam kalitesi çalışmaları bu fazda uygulanabilir.

İlaç geliştirme süreci ilacın patent ömrü boyunca sürer. İlaç kullanıma girdikten sonra yeni endikasyonlarda kullanılması için yapılan çalışmalar Faz III çalışmaları olarak kabul edilir ve aynı kurallara uyularak yapılır. Yeni doz ve formülasyon geliştirilmesi de onaydan sonra araştırılabilir" (Phizer İlaç Firması).

İlacı, diğer ekonomik ürünlerden farklı kılan, gerekli bir ilacın yerine, ilaç dışında başka tür bir ürün kullanılamamasıdır. Bu nedenle, bir değişim değeri içeren ilaçlar, fiyatları ne olursa olsun vazgeçilmez ürünlerdir. İlacın bu özelliği, ilaç sektörünün günümüzde, dünya ekonomisinin neden en kritik sektörü olduğunu ve bu önemini, ilaç sektöründeki konjektörel ve yapısal eğilimler ne olursa olsun, gelişmeye ve üretime devam ettireceğini göstermeye yetmektedir.

3.4. Küreselleşmenin İlaç Endüstrisi ile İlişkisi

Amerika'nın keşfi ile yeni açılan alanlar olan Doğu Hindistan ve Çin Baharat Ticaret yolunu da burjuvazinin etkisi altına girmiştir. O dönemde sentetik ilacın üretimine geçilmediği ve ilaçların bitki ve baharatlardan hazırlandığı düşünüldüğünde, ilaç hammadde ticaret yollarının da küresel ticarettin bir parçası olduğu görülecektir. Böylece burjuvazi, o dönemde ilacın hammadde ticaret yoluna da sahip olmaktadır.

Ayrıca yoğurt, ilk kez, Anadolu'dan Avrupa'ya 16. yüzyılda, ateşli ishale yakalanan Fransa Kralı I. François'e, Sultan Kanuni Süleyman tarafından gönderilmiştir. Sultan, gemi ile keçi sütünden yapılmış yoğurdu Avrupa'ya göndermiştir. Kralın iyileşmesi ve böylece yoğurdun ilaç olarak Avrupa'ya gidişi küresel etkileşimin bir sonucudur. 'Ebedi Hayat Sütü' adı verilen yoğurt, literatüre "ilaç" olarak geçmiştir.

Sovyet Bloğunun dağılması sonucu serbest piyasa ekonomisinin benimsenmesi ve neoliberalizm ile küreselleşen dünyada, gelişmiş ve az gelişmiş diye tanımlanan ülkeler arasındaki ekonomik farklılık derinleşmiştir. Böylece uluslararası yeni bir

bağımlılık düzeni ortaya çıkmıştır. Neoliberalizmin tanımındaki eşitlik ve denklik, mevcut yapıda görülmemektedir. Güçlü ekonomik yapıdaki ülkeler, güçlü firmaların oluşumunu desteklerken, zayıf ekonomik yapıdaki ülkeler ancak bu güçlü firmaların pazarı haline gelmekte ve bu firmalara bağımlılıkları, üretim ve rekabet güçlüğü nedeni ile, artmaktadır.

İlaç, yerine başka bir mamulün konamadığı, kullanılması zorunluluk arz eden bir üründür. Bu zorunluluk nedeni ile ilaçta dışa bağımlılık bir ülke için bir zayıflık hali olmaktadır. Yine Çok uluslu veya uluslararası ilaç şirketleri, ithalatçı konumdaki ülkeleri kendilerine stratejik bağımlı hale getirmekte, üstünlük elde etmekte ve böylece yeni bir sömürgecilik sistemi oluşmaktadır.

Bu sömürgecilik iki türlü olabilir:

1. Ekonomik Sömürü:

İlaç, hayati öneme sahip bir üründür. Bu nedenle bir ülke, ilaç nerede varsa temin etmek ve toplum sağlığını korumak zorundadır. Üretim maliyeti yüksek, yükseköğrenim görmüş nitelikli insan kaynağına ihtiyaç duyulan bu sektörde, ithalatçı konumunda olunması, ithalat-ihracat dengesini bozacak ve dış ticaret açığının artmasına neden olacaktır. Ayrıca ithal edilen ilaç Dolar veya Euro üzerinde alım yapılacağı için ülke para biriminin de değerinin düşmesine sebep olabilecektir. Ürünün temin edilmedi zorunlu ve ülke içinde üretme kabiliyetinin olmaması ürünün fiyatı konusundan pazarlık edilmesini olanaksızlaştıracaktır.

2. Ülkenin İç İşleyişine Karışmak:

Ülkeler, birbirlerine, kimi anlaşmazlık durumlarında farklı ürünlerde ambargolar uygulayabilmektedir. Bunlara birkaç örnek vermek gerekirse: IMF'den borç alındığı dönemde IMF, Türkiye'ye birçok şart dayatıyordu. Bunlardan biri de tarlalara ekilecek mahsullerdi. Rusya ile yaşanan uçak krizinde, Rusya vizesiz geçişi askıya almış ve Türkiye'den sebze-meyve alımını durdurmuştu. Bu durum çok sayıda çiftçinin ürünlerinin tarlada kalmasına neden olmuş ve uzun vadede ülke ekonomisine darbe vurmuştu. Son dönemde Amerika ile yaşanan F16 krizinde, Türkiye'nin Rusya'dan savunma sistemi alması ile, Amerika Türkiye'ye ambargo koymak ve farklı birçok

konuda kısıtlamalarda bulunmak için karar almıştı. Dünya üzerinde salgın bir hastalık nedeni ile dünya nüfusunun büyük oranda hayatını kaybedileceği senaryoları yeni değildir, hayal ürünü hiç değildir. Böyle bir salgın hastalık durumunda, tedavi edici ilacı elinde bulunduran ülke, diğer ülkelere her türlü şartı dayatabilir ve istediği stratejik üstünlüğü elde edebilir.

Bir ülkenin, salgın hastalık olmasa dahi, hayati önemi olan ilaçlardan olan ve yüksek üretim maliyeti gerektiren, yeni teknoloji "Rekombinant DNA teknoloji ile üretilen ilaçlar"ın, bir diğer ülkeye pazarlamak için, o ülkenin ilaç üretimi yapmamasını dayatması zor görünmemektedir.

Kapitalizmin hız kazandığı dönemlerde çok uluslu şirketler küreselleşmenin hem hızlandırıcı etkeni hem de küreselleşme sayesinde yapılarını kuvvetlendirme imkanı bulmuşlardır. Bu şekilde ilaç firmaları da serbest ve yaygın pazar imkânı bularak büyümeye devam etmişlerdir.

İlaç üretiminin ve ilaç etken madde geliştirilmesinin en önemli yardımcısı teknolojik gelişmelerdir. Yine küreselleşmenin, teknoloji iletiminin kolaylaştırması nedeni ile geliştirme ve üretimde serilik ve kalite istenen seviyelere taşınabilmiştir.

Dünyanın farklılaşarak değişmesi sadece siyasal, ekonomik ve kültürel anlamlar ile teknoloji de olmamıştır. İnsanların da, ihtiyaç ve gereksinimler değişmiştir. Beslenme şeklinin, teknolojinin gelişmesi ile değişen tarım ürünlerinin, hayat tarzının değişmesi ile modern insanın ömrü uzarken, kronik ve daha çok çeşitli hastalıklar görülmeye başlanmıştır. Bu hastalıkların başında kanser türleri gelmektedir. Ölümcül bir hastalık olarak bilinen kanser, gelişen ilaç teknolojisi ile artık ölümcül hastalık sınıfından çıkmıştır ve kronik bir hastalık olarak tanımlanmaktadır. Yine sermayenin yatırımı da kronik hastalıkları tedavi eden ilaç molekülleri üzerine olmaktadır. Akut yani genel geçer hastalıklar için yeni moleküllere Ar-Ge çalışması yapılmamakta, alıcının hayat boyu kullanması gereken moleküller üzerine Ar-Ge çalışmaları yapılmaktadır.

İnsanın değişmesi ile kendine has yeni bir toplum yapısı ve ekonomi de oluşmuştur. Sağlık sektörü de bu şekilde doğmuştur. Biyo- teknoloji çalışmaları hız

kazanmış ve tıpta çığır açan ilaçlar bulunmuştur. Yakın gelecekte, genetik bilimindeki gelişmeler ile ilaç sektörünün ortak çalışmaları yapılacak ve kişiye özel ilaçlardan bahsetmeye başlayacağız.

Küresel piyasalarda, küresel dünyada yaşanan olumlu etkilerin pozitif faydası oluyorsa, olumsuz etkilerinde negatif zararlı olmaktadır. Krizler bu durumların başında gelir.

Memişoğlu ve Durgun şunları ileri sürmektedir:

> "Son dönemlerde hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ekonomilerin e konomik krizlerle karşı karşıya geldiği görülmektedir. Çünkü ülkelerin, küreselleşmenin de etkisiyle kriz yaşaması hem daha sık hem de daha hızlı yayılmacı bir durum arz etmiştir. Yaşanan ekonomik krizler ise ülkelerdeki birçok alt sektörü etkisi altına alabilmektedir. Bunlardan biri de sağlık sektörüdür"(Memişoğlu&Durgun, 2011:82).

Ekonomik krizler, küreselleşmenin negatif etkilerinin ülkelerde hissedilmesine neden olmaktadır. Krizler nedeni ile sağlığa harcanan kaynaklar kısıtlanmakta, üretim maliyetlerinin yükselmesi nedeniyle sıcak paraya ihtiyaç duyan endüstri, kaynaklardan yoksun kalarak üretim yapamamakta, böylece ülkenin ithalatçı konumuna düşerek, dışarıya bağımlı hale gelmesi gerçekleşmektedir. Krizler nedeni ile gelişmiş, sermaye sistemi güçlü devletler de dahi, Ar-Ge çalışmalarına kaynak ayrılamayarak, katma değeri yüksek ürün veya ilaç üretilememektedir.

Sağlık sektörü ve sağlık harcamalarının ekonomik yapı üzerinde belirleyici etkisinin olması nedeniyle, sağlık sektörü, krizin etkilediği bir sektör alanıdır. Ekonomideki sıkıntılar, krizler de sağlık verilerini olumsuz etkilemektedir. Sağlığa ayrılan bütçedeki pay haricinde sağlığın farklı bileşenleri de bulunmaktadır. Eğitim, beslenme, çalışma şartları, barınma gibi alt etmenlerde sağlık göstergeleridir ve kriz anında olumsuz etkilenmektedirler. Bunun tersi olan ekonominin güçlü olması ve tıbbi gelişmelerin yoğunlaşması, sağlık göstergelerini olumlu etkilemektedir.

Robertson da ekonomik ve finansal krizlerin sağlık üzerindeki etkisi ile ilgili şunları ifade etmektedir:

"Özellikle gelişmekte olan ülkelerde ekonomik krizler son dönemlerde hem sık hem de şiddetli bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Global düzeyde bakıldığında sağlık hizmetlerinin zaten gelişmekte olan birçok ülkede yetersiz olduğunusöylemek mümkündür. Bu nedenle bu ülkelerde devletin sağlık harcamaları daha önemli bir hal almaktadır. Zira sağlık harcamalarının düşmesi veya yardımların azalması, özellikle kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve yoksullar olmak üzere, önemli sayıda insanın yoksulluğa ve kötü beslenmeye maruz kalmasına neden olmaktadır" (Robertson, 2009:21)

Sağlık sektörü ve ilaç üretimine ilişkin, uluslar üstü kuruluşlara ihtiyaç duyulmuştur. Bu kuruluşların bir kısmı üretim standartlarını belirlerken, bir kısmı da uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde uluslararası norm ve standartları belirten kurallar geliştirmiştir. İlaç üretiminin de belli bir standarda ulaşabilmesi için "GMP (Good Manufacturing Practices), İyi İlaç Uygulamaları" esasları belirlenmiş, geliştirilen orjinal molekül ilacın üreten hakkının korunabilmesi için patent kanunu yürürlüğe konmuştur. Böylece referans ilaca 20 yıl boyunca patent koruması sağlanmaktadır.

Büyüktanır'ın ifadesiyle:

"Dünya Ticaret Örgütü'nün kuruluş antlaşmasının 15 Nisan 1994 tarihinde onaylanması ve 26 Ocak 1995 tarihinde TBMM tarafından anlaşmanın onaylanarak Türkiye açısından yürürlüğe girmesi ile birlikte anlaşmanın eki ve fikri mülkiyet haklarına ilişkin TRIPS anlaşması yürürlüğe girmiştir. TRIPS'in 70. maddesinin 8. bendinde ilaçların da patent hakkına konu olacağı düzenlenmektedir"(Büyüktanır, 2012: 77).

Patent başvuruları 1995 yılında kabul edilmeye başlanmış, ancak 1999'dan sonra işleme sokulabilmiştir.

İlaç patenti açısından diğer endüstriyel ürünlere göre farklı durumlar söz konusudur. Bir ilacın mevcut prospektüsünde belirtilen endikasyondan farklı, bir veya birden fazla endikasyonun keşfedilmesi, endikasyon patentinin alınması hakkını doğurmaktadır. Bu durumda yeni bir molekül keşfedilmez, var olan molekülün sağlık yönünden farklı kullanım alanları keşfedilmektedir.

"Ek Koruma Belgesi", Türkiye'de geçerli değildir. Bu belge, patent hakkı sonra ermiş ilacın, Ar-Ge çalışmalarından geçen yıllar göz önüne alınarak, patent hakkının uzatılması anlamına gelmektedir. Bu sayede orjinal ilacın, pazarda tek başına satışının devam etmesinin sağlanmasıdır.

Bununla birlikte orjinal molekülün eşdeğer veya jenerik formunun üretilmesi amaçlı deneme faaliyetleri düzenlenebilmektedir. Patent koruma yasasına (f-(Ek:22/6/2004 – 5194/3 madde, 1995) aykırı düşmeyen bu durumda, ilaç firmaları patent süresi dolmadan ilacın jeneriğini üretmek için çalışmalar yapmakta ve patent süresi sona erer ermez üretime geçebilmektedir. Jenerik ilaç üretici firmalar, referans ilaç ile aynı etken maddeyi, yardımcı maddeleri ve aynı farmasötik form da olduklarını bildirerek klinik çalışmalardan muaf olarak üretim yapabilmektedir.

Araştırmacı İlaç Firmalarının 2015 yılında Patent Koruması ile ilgili verdiği mesaj şu şekildedir:

> "Pek çok sağlık hizmeti türünde olduğu gibi ilaç sektöründe de fiyata bağlı talep esnekliği genellikle katıdır. Ancak talep edilen ilacın ikamesi mümkünse, söz konusu katılık azalmaya başlayacak ve dolayısıyla daha ucuz olan ikame ürün tercih edilmeye başlanacaktır. İlaç firmaları, belirli bir süre için de olsa ikamesi söz konusu olmayan ilaçlar üreterek kârlılıklarını artırmayı hedeflemekte, yani orijinal (yenilikçi, referans) ilaç üretmeye yönelmektedirler. Orijinal ilaç uzun araştırmalar ve klinik çalışmaları sonucu belli bir hastalık üzerinde olumlu etki yaptığı kanıtlanmış, temeli patentli bir moleküle dayanan ve daha önceden benzeri olmayan yeni ilaçlar için kullanılan bir uluslararası terimdir. Orijinal ilaçlar, dünyanın birçok ülkesinde güçlü yasalarla, patent ve veri koruma hakları şemsiyesi altında belli bir süre boyunca korunmaktadır. Patent, bir buluşun değerini korumak için verilen yasal bir haktır ve buluş sahibini, yaptığı buluşu toplumla paylaşmaya teşvik etmektedir. Patent koruması, yeni tedaviler ve tıp sektöründeki Ar-Ge çalışmalarını koruyarak araştırmacıları teşvik etmektedir" (Araştırmacı İlaç Firmaları Derneği, 2015).

Eczanelerin hazırladığı ilaçlar da 24.06.1995'de (No: 551) kabul edilen Patent Kanunu'ndan etkilenmez. Eczacılar bu yetkiyi, eczacılık yasa ve yönetmeliklerinden ve örf ve adet hukukundan almaktadır. Bu sayede eczaneler, yeni ilaçların ilk hazırlandıkları ve geliştirildikleri laboratuarlar olarak kullanılabilir.

Dünyadaki teknolojik gelişmeler, üretimin arz talep dengesinin değişmesine neden olmuştur. Önceleri maliyet olarak görülen yeni ürün üretme yaklaşımı, 1970'lerden sonra değişmiştir. Orjinal-yeni ürün üretimi, dünyadaki serbest pazarda varolabilmek için zorunluluk halini almıştır. Sağlık sektöründe de yeni ürün, hastalıkların tanı ve tedavisinde kullanılacak yeni, etkili, teknolojik ilaçların üretimidir. İlaç geliştirme faaliyetleri olan Ar-Ge çalışmaları, dünyadaki sektör Ar-Ge çalışmaları sıralaması içinde yüzde 14,4 oranı ile ilk sırada yer almaktadır.

3.5. Küreselleşmenin İlacın Gelişimine Etkileri

Küreselleşen dünyada piyasa ekonomisi oluşturmak gerekmekteydi, fakat bu durum sonraları uluslararası alanda büyük sermayenin ihtiyaç duyduğu pazara kavuşmasına neden olmuştur. Ulusal ekonomiler, küresel ekonomiye dahil oldular ve yeni dünya düzeni ekonomik yapısı içerisinde, verimlilik, rekabet, yeni üretim teknolojileri konularında gelişmek zorunda kalmaktadırlar. Gelişemeyen ulusal ekonomiler ise, yeni tip sömürge sisteminin, gönüllü alıcıları konumuna düşmek zorunda kalmışlar, yani zorunlu ithalatçılar olmuşlardır. İlaç, diğer tüketim mamullerinden farklı olarak, istek değil, ihtiyaç olması nedeni ile ithalatı zorunlu bir üründür. Bu nedenle ilaç üretimi yapamayan ülkeler net ithalatçı durumunda kalır ve böylece bu ülkelerin dışa bağımlılıkları artmaktadır.

Küreselleşme ile devletin anlayışı değişerek sosyal devletten, denetleyici şirket mantığına dönüşmüş ve devlet, vatandaşını müşteri gibi görmeyi başlamış ve böylece sosyal devlet anlayışından uzaklaşılmıştır. Sosyal devlet, sosyal haklar olan eğitim, sağlık gibi hakların vatandaşlara eşit ve adaletli bir şekilde ulaşması anlamına gelmektedir. Fakat sağlık alanında sosyal devlet anlayışından vazgeçilmesi, tıbbi ve ilaç ihtiyacını, ancak ödeme kabiliyeti olan vatandaşların ulaşabileceği anlamına gelmektedir

Küreselleşmenin ilaç sektörünü etkileme yollarının dört başlık altında inceleyebiliriz:

3.5.1.Ekonomik Etkiler

Kapitalizmin yeni şekli neoliberalizm etkisiyle, gümrük birliği gibi serbest piyasa şartlarında yerli ve yabancı firma sahipleri aynı haklara sahip olmaktadır. Bu durum az gelişmiş veya gelişme sürecindeki ülkelerin yerli firmalarını dezavantajlı konuma düşürmektedir. Böylece yerli firmaların, ülke içerisinde yabancı sermaye ile rekabet etme kabiliyetleri zayıflar ve bir kısım yerli firmalar da faaliyetlerini sonlandırmak zorunda kalmaktadır. Çok uluslu, güçlü sermayeli ilaç firmaları karşısında, yerli ilaç firmalarının büyük kısmı kapanmak, bir kısmı da yabancı firmalara satılmak veya yabancı firmalar ile ortaklıklar yapmak zorunda kalmaktadırlar.

Ekonomik eşitlik prensibi ile dünyaya benimsetilen neoliberal sistemin, içerdiği eşitsizlikleri şu örnekte görebiliriz:

Dünya Bankasının 2006 yılı Dünya Gelişmişlik Raporuna göre:

> "Dünyada 10 kişiden biri 1.000 ABD dolarına sahipken kalan dokuzu ABD dolarına sahiptir."(WB Report, 2006:48).

Ülkeler arasında görülen refah düzeyi eşitsizliği olduğu gibi, ülke içinde de gelir ve refah eşitsizliği mevcuttur.

Dünyadaki küresel sağlık değerlerine bakıldığında eşitsizlik daha belirgin anlaşılmaktadır. Sağlık değerlerindeki eşitsizlik konusunda Shahmanesh (2007: 323) şunları söylemektedir:

> "Küresel sağlık durumuna bakıldığında, toplam ölümlerin %25'inin önlenebilir hastalıklardan kaynaklandığı görülmektedir. 830 milyon kişi sağlık hizmetlerine erişememektedir ve yaklaşık aynı sayıda insan yeterli beslenememektedir. 40 milyon kişi AIDS hastalığı ile yaşamaktadır. Dünya nüfusunun üçte biri (iki milyar) tüberküloz hastasıdır. Yılda yaklaşık 300-500 milyon insan sıtmaya yakalanmaktadır. Yaklaşık 30 bin kişinin uyku bozukluğu bulunmaktadır ve layşmanyaz, bağırsak kurdu ve şistozomiyas gibi bulaşıcı hastalıklar çok hızlı artmaya başlamıştır. HIV, tüberküloz ve sıtmadan yılda sırasıyla 3.5 milyon, 2.4 milyon ve 1 milyon insanın öldüğü tahmin edilmektedir. İyileşme gözlenmesine rağmen, dünya nüfusunun beşte biri güvenli içme suyuna erişememektedir ve 2.5 milyon kişi temel tuvalet imkanına sahip değildir. Bütün hastalıkların %80'i ve hastaneye kabullerin %50'si güvenli olmayan su tüketiminden kaynaklanmaktadır. 2025 yılına kadar 2.7 milyon kişinin ciddi bir su sorunu ile karşılaşacağı tahmin edilmektedir" (Shahmanesh, 2007: 323).

Eşitsizlikler küreselleşmenin olumsuz etkileridir. Bununla birlikte, uzun yıllar Ar-Ge çalışması ve yüksek maliyet gerektiren ilaçların temin edilmesi kolaylaşmaktadır. Aynı zamanda uluslararası ilaç firmalarının ülke içindeki varlığı, orjinal ilacın eşdeğer özelliklerine sahip, fakat üretim maliyeti daha düşük olan "jenerik ilaç" üretimine olanak sağlamaktadır. Uluslararası ilaç firmalarının düşük gelir düzeyli ülkelerdeki varlığı tıp alanındaki çalışmalarında gelişimine katkı sağlamaktadır.

Ekonomik krizlerin, sağlık sektörü üzerinde olumsuz etkileri olmaktadır. Küresel düzeyde bakıldığında, az gelişmiş ülkelerde kriz haricinde de sağlık hizmetleri yetersizken, kriz anında sağlık hizmeti veremez hale gelmektedir. Kriz döneminde ilaç

ithalatçısı konumundaki ülkeler, döviz kurunun artışı sebebi ile tamamlayıcı tedavilere ulaşmada sıkıntılar yaşamaktadır. Sağlık hizmetlerine talebin düşmesi ülkenin sağlık ile ilgili göstergelerinin de bozulmasına neden olmaktadır.

Küreselleşmenin vazgeçilmezi neoliberal ekonomi, ekonomilerin birbirinden bağımsız düşünülememesi, az gelişmiş ülkelerin, gelişmiş ülkelere bağımlılığına arttırmıştır. Ülkeler, yaşanacak her çeşit hareketlilikten etkilenecek hale gelmişlerdir.

3.5.2. Teknolojik Etkiler

Teknolojinin günümüzde ulaştığı ve gelişmeye devam ettiği süreçler, sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş, bilişim teknolojilerindeki hızlı ilerleme sayesinde hızlanmıştır. Teknolojinin ilerlemesi ile toplumsal iletişim, düşünce biçimi, değer yargıları, davranış şekillerini dahi etkilenerek değişmektedir.

Teknolojinin gelişmesi ile üretim sektörü aşamaları değişmiştir. iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle, bilgi artık bir bölgeye ait olmamaktadır. Ulaşım teknolojisinin gelişmesi ile üretilen ürünün, kolaylıkla istenen bölgeye ulaştırılması kolaylaşmış ve hızlanmıştır. Çağımızda iş örgütlenmelerini ve çalışma prensiplerini de değişmiş ve gelişmiştir.

Sağlık alanında kullanılmaya başlayan robotik ekipmanlar, ameliyatların şeklini değiştirmiş, tanı da kullanılan tıbbi araçlar hastalıkların teşhisinde çığır açmıştır. İlaç endüstrisinin gelişmesindeki en önemli etkenlerden biri olan teknoloji sayesinde, hastalıkların tedavisinde kullanılan yeni moleküller keşfedilerek, rekombinant DNA (bir organizmadan herhangi bir yol ile izole edilen genin uygun bir konak hücre içerisine konularak orada çoğaltılması ve hepsi birbiri ile aynı DNA topluluğu elde edilmesidir-bir tür gen klonlanması) teknolojisi ile ilk üretilen, biyoteknolojik ilaç grubundan olan insülin ile başlayan biyoteknolojik ilaç sektörü hızla ilerlemeye devam etmektedir. Yakın bir gelecekte ise, genetik bilimi ile ilaç sanayisinin ortak çalışmasının ürünü olan kişiye yönelik ilaçlar ile hastalıkları tedavi etmeye başlayacağız. Bu süreçte, teknolojiler kendine özgü bir toplumsal yapı ve yeni bir ekonomik alan oluşturmuş, sağlık ekonomisi veya ilaç sektörü de böylece doğmuştur.

İnternet teknolojisinin gelişmesi ile sağlık hizmet birimleri hastalarına sosyal medya üzerinden ulaşabilmektedir. Türkiye'de de son yıllarda uygulamaya konulan "e-nabız" programı sayesinde, hastalar tüm tahlil, tetkik ve teşhislerine kolayca ulaşabilmekte ve kendi hastalık ve tedavi süreçlerini takip edebilmektedir.

3.5.3.İletişimdeki Gelişmelerin Etkileri

İletişim teknolojilerinin gelişmesi ile bilgi 'küresel köy'ün ortak malı haline dönüşmüştür. Artık bilimsel gelişmeler tüm toplumların hizmetine sunulmuş, sermayesi olan uluslar bu durumu fırsata çevirerek bilgiyi, katma değere dönüştürerek ekonomilerini güçlendirmeye çalışmaktadır.

3.5.4.Ulaşımın Kolaylaşmasının Etkileri

Küresel bir pazar haline dönüşen dünyamızda ulaşımın gelişmesi, ürünlerin dünyanın diğer tarafına ulaştırılabilmesini sağlayarak piyasanın tek bir pazar gibi görünmesine neden olmaktadır. İlaç sevkiyatında da ulaşım teknolojilerinin gelişmesi büyük önem taşımaktadır. İlaçların bozulmaması etkinliğinin kaybolmaması için sevkiyat aşamalarında uyulması gereken bir takım kurallar vardır. Aşılar ve bir takım biyoteknolojik ilaçlar canlı ihtiva ettikleri için soğuk zincir (+2 - +8 derece) taşıma kuralına göre ve hızlı bir şekilde ulaştırılmaları gerekmektedir.

İlaç hammaddesine erişim de ulaşımın kolaylaşması ile hızlanacak, bu durumda ülkelerin kendi ilaçlarını üretmelerini kolaylaştırmaktadır.

Ulaşımın kolaylaşması, sağlık turizminde yükselişe neden olacaktır. Farklı ülkelerden, bir diğerine hastanın kolay ulaşabilmesi, tedavi ve ilaç seçeneklerini arttıracak ve sağlık turizmini gerçekleştiren ülke ekonomisine fayda sağlayacaktır.

BÖLÜM 4. TÜRKİYE'DE İLAÇ SEKTÖRÜNÜN GELİŞİMİ

4.1. Cumhuriyet Öncesi

Osmanlı'da bitkilerden, hayvanlardan ve baharatlardan hazırlanan, doğal kaynaklı ilaçlar hastalıkların tedavisinde kullanılmaktaydı. Yine kaplıca sularının, şifalı olduğuna inanılır ve tedavilerde kullanılırdı. Su sesi de tedavi de kullanılır, bununla ilgili Anadolu'da çeşitli şifahaneler bulunmaktadır. Örneğin; Kayseri'de Selçuklular dönemine ait bir şifahane olan Gevher Nesibe Şifahane'sinde su sesi ile akıl hastalıklarının tedavisine çalışılmıştır. Bununla birlikte, Türkiye'de ilaç sektörünün gelişimi Cumhuriyet öncesinde başlamıştır. İlk eczane 1757 yılında İstanbul'da açılmıştır.

4.2. Cumhuriyet Dönemi

İlk ilaç fabrikası 1900 yılında kurulmuştur. Eroin ilk çıktığında mucize bir ilaç olarak görülüyor. Yan etkileri tam anlamıyla kestirilemeyen ilacın esas tesiri zaman geçtikçe ortaya çıktı. Eroin morfinden, morfin de afyondan imal ediliyordu. Afyonun elde edildiği haşhaş bitkisi üretiminde Anadolu birinci sırada ve o dönemler dünyanın en kaliteli afyonu Türk haşhaşından yapılıyordu. Küresel güçlerden İngiltere uyuşturucu ticaretinden ciddi kazanç sağlamış ülkelerden biridir. Tüm dünyada hızla yayılan bağımlılık sıkıntısı yine küreselleşmenin sonucudur. Afyon üretiminden ve ticaretinden rant sağlayan İngiltere ve Osmanlı gibi ülkelerin haricindekiler eroine karşı önce güçlü bir kamuoyu bilinçlendirme hareketi başlattılar. Eroin karşıtı bir konsorsiyum kuruldu ve bütün dünyadan gelen olumsuz haberlerle 1912'de Lahey Afyon Sözleşmesi imzalanıp eroin üretimine tümden yasak getirildi. Bütün dünyada yasak olan eroin üretimi Osmanlı'da ve devamında Türkiye'de serbest olunca dünyanın her yerinden uyuşturucu tüccarları Türkiye'yi mesken tuttu. Kurtuluş Savaşı'nın ardından Cumhuriyet kurulunca yabancı yatırımcılardan hükümete eroin fabrikası kurma talepleri yağmaya başladı. 1926 yılında, Japon bir firmanın ham üründen az kâr etmek yerine, fabrikada işleyerek yüksek kârla satma fikrini makul bulan Türk hükümeti, ilk eroin fabrikasının kurulmasına karar verdi. Modern ülkelerde yasak olan eroin, Türkiye'de

serbest dolaştığından büyük bir ekonomik kazanç elde ediyordu. Bunu takiben ikinci ve üçüncü uyuşturucu fabrikaları olan ETKİM ve TETKAŞ kuruldu.

O yıllarda 27 sanayi kuruluşuyla yılda 2 milyon TL gelir elde eden genç cumhuriyetimiz, üç uyuşturucu fabrikasından yılda tam 15 milyon TL kazanıyordu. Ülke içinde satışı yasak olsa da eroin fabrikalarında çalışan işçilerden hızla ülkenin her köşesine yayılan eroin kullanımı ülkede ciddi sayıda uyuşturucu bağımlısı neden oluyordu. 1930 yılında New York'ta bir Türk gemisi 500.000 dolar değerinde morfinle yakalanınca problem iyiden iyiye büyüdü.

1931'de Cenevre'de toplanan konferansta Türkiye'nin eroin üretimini bitirmesi, bitirmediği halde ağır ambargolar uygulanması yönünde bir karar alındı. Türkiye, küresel baskılara artık daha fazla dayanamıyordu. Bir süre göstermelik adımlar atan Türkiye, kökten yasağa yanaşmasa da nihayetinde Mustafa Kemal Atatürk 1933 yılında kabineyi toplayıp "Eroin fabrikaları kapanmıştır!" dedi. Ülkede iyice yer etmiş, önemli yerlerdeki devlet görevlilerini etkisi altına almış uyuşturucu lobisi bu karara bir sene kadar dirense de, eninde sonunda fabrikalar kapatılıyor ve Türkiye'nin uyuşturucu macerası son buluyordu.

4.3. Günümüz Türkiye'si

İlaç firmaları, üretim kapasiteleri itibariyle küçük ölçekli ve büyük ölçekli olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Küresel ölçekte ilaç imalatı yapan firmalar büyük ölçekli, büyük firmaların yerel üreticisi konumunda olan, fason üretim yaptırılan firmalar da küçük ölçekli firmalardır. Küçük ölçekli firmalar patent koruma süresi sona ermiş ilaçların lisans karşılığında imal eden, Ar-Ge yatırımı yapma imkanları olmayan firmalardır.

2015 sonunda 1,08 trilyon dolar, 2017 sonunda 1,10 trilyon dolar ve 2019 ilk yarısında 1,3 trilyon dolara ulaşan dünya ilaç sektörü, büyüme eğilimine devam etmektedir. Türkiye, ilaç pazarında 16. sıradadır. Sağlıkta dönüşüm programları ve ilaç üretiminde geliştirme çalışmaları göz önüne alındığında, 2020 yılında 14. sırada olması tahmin edilmektedir.

Türkiye yerli ilaç sanayinin varlığına rağmen, net ithalatçı konumundadır. uluslararası firmalar için avantajlı bir pazar durumundadır. İnsan ömrünün uzaması, yaşlı nüfusun artması, sağlık hizmetlerine kolay ulaşabilme, sektörün cazibesini arttırmakta ve büyümesinin artacağını göstermektedir.

Türkiye'de sağlık hizmetleri sunucusu kamu olmakla birlikte, ilaç üretimi, ilaç nakil ve depolama yapan ecza depoları ile son kullanıcı hastaya ulaştırılan eczanelerin tamamı özel teşebbüs tarafından gerçekleştirilmektir.

Türkiye ilaç sektörü, uluslararası standartlara uygun, teknolojik donanıma sahip olmasına rağmen, sektör istenen rekabet gücüne sahip değildir.

Tablo 1. Türkiye'deki Eczacılık Ürünlerinin İhracat ve İthalat Oranı

ABD Doları	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Açığı
2012	661.800,00	4.697.445,00	-4.130.648,00
2013	754.085,00	3.995.651,00	-3.333.851,00
2014	806.551,00	4.428.133,00	-3.621.581,00.
2015	878.819,00	4.296.427,00	-3.417.608,00
2016	826.774,00	4.217.114,00	-3.390.340,00
2017	875.310,00	4.449.096,00	-3.573.786,00
2018	1.172.518,00	4.363.425,00	-3.190.907,00

Kaynak: http://www.trademap.org/Product_SelCountry_TS.aspx

Tablodan da görüldüğü ilaç ihracat ve ithalat arasındaki fark dış ticaret açığının büyümesinde küçümsenmeyecek bir etkiye sahiptir.

Türkiye Eczacılık ürünlerinin ihracatı 2012 yılında 661.800,00 ABD dolarıyken, 2018 yılında 1.172.518,00 ABD doları olarak, %77 oranında artmıştır. Yine 2012 ithalat rakamı 4.697.445,00 ABD dolarıyken, 2018 yılında bu rakam 4.363.425,00 ABD dolarına düşerek, %7,2 oranında azalmıştır. Bu ufak düşüş dış ticaret açığının da bir miktar azalmasına sebep olmakla birlikte, anlamlı bir azalma söz konusu değildir. 2012 yılında 4.130.648,00 ABD doları olan dış ticaret açığı, 2018 yılında 3.190.907,00 ABD dolarına düşmüştür. Dış ticaret açığındaki %23'lük iyileşme hali ihracatımızın artmasından ileri gelmektedir. Türkiye'nin 2018 yılı itibari ile 55.000.000,00 ABD doları olan toplam dış ticaret açığına, ilaç ithalat-ihracatının neden olduğu dış ticaret açığını oranladığımızda önemli bir değer ortaya çıkmaktadır. Toplam dış ticaret açığının, %5,5'unun ilaç ithalat-ihracatından kaynaklandığı görülmektedir.

4.3.1. Türkiye'de En Çok Ciro Yapan İlaç Firmaları

Sağlık Bakanlığını verilerinde, Türkiye'de ilaç sektöründe 300 firma mevcuttur. Bu firmaların bir kısmı ilaç üreticisidir. Türkiye'deki 67 ilaç üretim tesisinin, 12' si yabancı sermayeli ilaç firması, 65 üretici firmanın 12' si yabancı sermayeli ilaç firmasıdır, ayrıca 12 hammadde üretim tesisinin 3 tanesi yabancı sermayeye aittir. İlaç endüstrisi gerek üretim, gerekse ecza deposu ve eczaneden, üreticiye ulaştırma aşamasında 90.000 civarında kişiyi istihdam etmektedir. İlaç endüstrisinde yüksek eğitim görmüş personel istihdamı sağlanmaktadır.

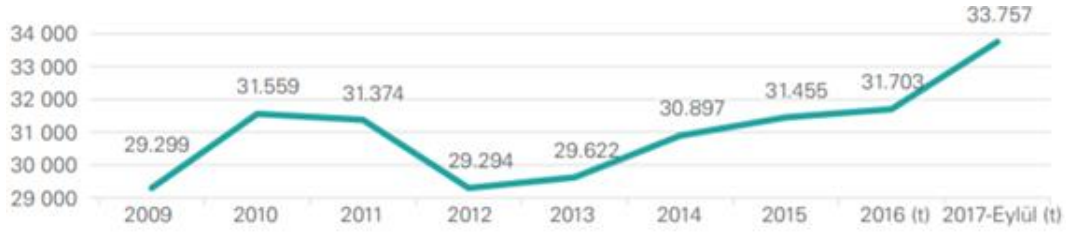
Tablo 2. 2018 Yılı İtibariyle Türkiye'de En Çok Ciroya Sahip İlaç Firmaları

Sıralama	İlaç firma	Menşei	Ciro TL / 2018
1	Abdi İbrahim	Yerli	1.583.062.509
2	Novartis	İsviçre	1.264.362.513
3	Pfizer	Amerika	1.028.158.274
4	Sanofi	Fransa	1.016.772.354
5	Bayer	Almanya	982.420.098
6	Bilim	Yerli	753.291.810
7	Astrazeneca	İngiliz-İsviçre	680.267.720
8	Glaxosmithkline	İngiltere	675.560.514
9	Deva	Yerli	628.404.852
10	Neutec Grup	Yerli	576.423.384

Türkiye, dünyanın en büyük 10 ilaç firmasının da cazibe merkezlerinden biri konumundadır. Dünya'da ilk sırada olan Pfizer, Novartis ve Sanofi'nin de üretim tesisleri Türkiye'de bulunmaktadır.

TÜİK verilerine göre sadece ilaç endüstrisinin istihdam oranları da, ekonomiye önemli katkıda bulunmaktadır. 2017 verilerine göre istihdam sayısı, 33.757 kişidir.

Şekil 1. İlaç Sektörü Çalışanların Sayıları, 2009-2015

Kaynak: TÜİK

4.3.2. Türkiye İlaç Piyasasında Lider Yerli Firmalar

Türkiye, dünyadaki birçok lider konumundaki ilaç firmalarının satış ve üretim merkezidir. Dünyadaki ilk 10 ilaç firması da Türkiye pazarında bulunmaktadır, bunlar içerisinde Pfizer, Novartis, Sanofi firmalarının üretim tesisleri de Türkiye'dedir. Türkiye'de en yüksek cirolu pazar payına sahip olan Abdi İbrahim firmasıdır. Abdi İbrahim Türkiye'nin sanayi şirketleri listesinde 117. sırada yer alan, ISO 500 listesinde bulunan 6 ilaç firmasının en büyüğüdür. Abdi İbrahim firmasından sonra, Bayer Türk (158. sırada), Deva Holding (187. sırada), Koçak Farma (213. sırada), Nobel İlaç (440. sırada) gelmektedir.

Yerli ve milli sloganına sahip Koçak Farma, 1971 yılında kurulmuştur. Beşeri ilaç ve ilaç etken maddesi üretmektedir. Türkiye'de kullanılan kanser ilaçlarının 2 kutusundan 1 kutusunu tek başına yerli üretmektedir.

Abdi İbrahim İlaç firması, 1912 Eczacı Abdi İbrahim Bey tarafından İstanbul Küçükmustafapaşa semtinde ilk eczane olarak kurulmuş, 1916 eczanede "yapma ilaç" üretimine geçilmiştir. 1919'da ilk ilaç üretim fabrikası kurulmuş ve ilk hazır ilaç üretimine geçilmiştir. 1999'da uluslararası pazara açılma sürecinde ilk yapılanma Cezayir'de gerçekleştirilmiştir. 2000'de Esenyurt'taki cGMP (current Good Manufacturing Practices) standartlarına sahip üretim tesisleri faaliyete geçmiş, 2003'de Ciro ve kutu satışı bazında sektör liderliği elde edilmiştir. 2004'de Avrupa Birliği GMP Belgesi, Hollanda Sağlık Otoritesi tarafından onaylanmış, uluslararası genişleme Lübnan, Kazakistan ve Rusya ile devam etmiştir. 2005'de Uluslararası genişleme Azerbaycan ile devam ederek, 2007'de Ar-Ge Merkezi, uluslararası standartlarda farmasötik ürünler geliştirmek üzere faaliyete geçmiştir. Abdi İbrahim "Dünyanın En Büyük 100 İlaç Şirketi" arasına giren ilk Türk şirketi olmuştur.

4.3.3 Uluslararası İlaç Firmalarının Türkiye Pazarına

Kinsey uluslararası firma tanımını şu şekilde yapmıştır:

> "Livingstone' un ortaya koyduğu tanıma göre, uluslararası faaliyet gösteren işletmede seçime bağlı olarak, birden fazla ülkede sürekli personeli olan, personel yapısının bu özelliğine bağlı olarak günlük faaliyetlerde tek

bir ülke yönetimin tamamıyla kontrolünde olmayan yatırımlardır" (Kinsey, 1988: 212).

Çokuluslu veya uluslararası farklı sektörlerdeki firmalarda olduğu gibi ilaç firmaları da mücadele etmeleri gereken bir rekabet ortamı içerisindedirler. Bu rekabet ortamında sermaye büyüklüğü nispetinde rekabet edebilirler. Yine değişen bilgi çağında firma yönetiminin, yönetim planının, mevcut teknolojilere uyum sağlamayı sağlayacak teknik donanımın da küresel standartlara uygun olması gerekmektedir. İşletmeler rekabet etmek istiyorlarsa, küresel norm ve standartlara kendilerini uyumlu hale getirmeleri gerekmektedir.

Dünya genelinde çeşitli mal ve hizmetlerin talep edilir hale geldiği gibi, ilaç piyasasında da çeşitli ürün ve hizmetler talep edilmektedir. Değişen dünya ile birlikte, insan ve toplumda gelişmekte ve değişmektedir. Aynı zamanda tarım ürünlerinin, beslenme tarzının, yaşam şeklinin farklılaşması hastalıkları çeşitlendirmiştir. Teknolojinin ve bilgiye ulaşımının gelişmesi ile çare bulunamayan hastalıklara yeni tedavi molekülleri geliştirilmiştir. Tüm bu nedenler, sebebiyle herkes için ortak ihtiyaç olan ilaç, sektörü itibariyle küreselleşmenin direk etkilendiği bir konumdadır.

Ar-Ge maliyetlerinin çok yüksek olduğu diğer endüstrilerde olduğu gibi ilaç da küresel pazarda yer bulabilmek amacıyla, küresel pazarda ürünlerini satma ihtiyacı duymaktadır. Diğer endüstri ürünlerinden farklı olarak yeni bir ilaç molekülünün,"orjinal veya referans ilaç", son kullanıcı hastaya ulaşabilmesi için sadece güçlü sermayeye değil, aynı zamanda 15 - 20 yıla ihtiyacı olmaktadır. Kan ürünü ve interferonlar gibi, sadece Ar-Ge faaliyetleri yüksek maliyetli olmayan, aynı zamanda üretim maliyeti yüksek olan ilaç gruplarının, Türkiye'de halen ithalatı devam etmektedir.

Hükümet politikalarının, ülkenin endüstriyel gelişimi ve uluslararası şirketlerini desteklemede olumlu faydaları olabilmekle birlikte, endüstrinin tamamına destek olmaları mümkün olmamaktadır. Ancak endüstrinin bir kısmını destekleyebilmektedir. Stratejik önemi olan ilaç piyasası da ekonomik teşviklere ihtiyaç duymaktadır. Böylece hükümet politikaları firmaların küresel zeminde karşılarına çıkabilecek bir çok engeli ortadan kaldırabilecektir.

Herhangi bir ürünün üretim tesisinin bir ülkede kurulabilmesi için enerji ve diğer üretim faktörlerinin de ucuz olması gerekmektedir. Teknolojinin gelişememesi ise ülkenin ithalatçı konumunda olmasına ve küresel zeminde rekabet ortamında var olamaması anlamına gelmektedir.

İlaç üretiminin, diğer endüstri ürünlerinden üretim aşamalarından farklı kılan bir diğer unsur da son yıllarda, üretim maliyetini düşürmek amaçlı yapılan tam zamanlı üretim stratejisidir. İlaç kullanımı süreklilik arz ettiği için depolanma gereksinimi olan ve 'Just-in Time' üretimi mümkün olmayan bir üründür.

Tablo 3. Dünya İlaç Pazarı, Son Üç Yıl

Dünya İlaç Pazarı (milyar dolar)	2018	2017	2016
ABD	485	457,0	450,6
Çin	132	84,6	80,3
Japonya	86	76,0	80,1
Almanya	54	43,0	40,7
Fransa	37	34,2	33,1
İtalya	34	30,3	28,6
Brezilya	32	25,4	21,0
İngiltere	28	23,5	23,8
İspanya	25	21,9	20,9
Kanada	22	21,0	19,3

Kaynak: IQVIA.İEİS.

4.3.4. Küreselleşmenin Türkiye İlaç Piyasasına Etkileri

Küreselleşmenin, Türkiye'deki ilaç piyasasına etkilerini anlamak için küreselleşmenin, Türkiye'deki ekonomik yapıya etkisini anlamak gerekmektedir. İlaç piyasası her ne kadar teknolojik gelişmeler ile çok yakından ilişkili olsa da, aynı zamanda ekonomi ile daha yakından ilişkilidir. Günümüzde bilginin, iletişim teknolojilerinin hızlı gelişmesi sebebi ile ulaştırılması, yayılması çok kolay ve hızlı

olmaktadır, fakat bilginin, piyasanın kullanabileceği ürün haline gelmesi için, özellikle de ilaç etken maddesi gibi bir ürünün üretilmesi, araştırma geliştirme çalışmaları, yeni molekülün son kullanıcı hastanın kullanabileceği hale getirilmesi, çok yüksek maliyetler gerektirmektedir. Bu nedenle, Türkiye'nin ekonomik gelişim süreci ve küresel dünyanın ekonomik norm ve standartlarına uyum sağlayabilme durumu önem arz etmektedir.

1973 Dünya ekonomik bunalımı karşısında neoliberalizmin doğuşu ile küreselleşme sürecinin hızlanması sonucu demokratikleşme süreci de hızlanmıştır. 1989-1991 döneminde sosyalist bloğun yıkılışı da demokrasinin tarihsel zaferi olarak görülmektedir. Demokratik olguların geliştiği bu dönemde kurulan uluslararası örgütler vasıtasıyla az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler üzerinde zorlayıcı bir baskı kurulmuştur. Böylece liberal demokrasi örnek bir model teşkil etme durumuna gelmiştir. Demokrasiye sahip olan ülkeler de demokrasilerini geliştirme çabaları içine girmişlerdir. Devlet modelleri de farklılaşmaya başlamış, piyasa üzerinde belirleyici ve müdahale edici devlet modeli yerine, düzenleyici ve denetleyici, müdahalelerin azaldığı bir devlet modeli oluşturulmaya başlanmıştır. Bu devlet modeli sadece ekonomik değerler üzerine değil, kültürel farklılıkların gün yüzüne çıktığı, sivil toplum kuruluşları vasıtasıyla modernleşmenin hızlandığı bir yapıya kavuşmaya başlamıştır. Türkiye 1998 yılında IMF ile imzaladığı anlaşma neticesinde ekonomisini IMF norm ve standartlarına uygun hale getirmiş ve böylece neoliberal ekonomiyle tanışmıştır.

Az gelişmiş ülkeler bu süreçte sermaye piyasanın doğal ve istekli pazarı konumunda olmuşlardır. Dünya ticaretinin yönü ve şekli çok net bir biçimde değişim göstermiştir. Yeni ilaç molekülü geliştirilmesi ve son ürün/ ilaç olarak piyasaya sürülmesi için gereken sermaye az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için karşılanılması zor bir maliyet olarak öne çıkmaktadır.

Ener Türkiye'deki iktisadi politikalar için şunları söylemektedir:

> "Türkiye'de uygulanan iktisat politikalarında devlet anlayışındaki değişimi 1980 öncesi ve 1980 sonrası dönem olmak üzere iki ana dönemde değerlendirmek mümkündür. 1930 yılından 1980 dönemine kadar geçen süreç içinde dünya konjonktürüyle uyumlu olarak Türkiye'de uygulanan iktisat politikalarında Keynesyen iktisadın ağırlığı hissedilmiştir. Bu dönemde hakim olan refah devleti anlayışından hareketle devletin ekonomideki etkinliğinin yoğun olarak hissedildiği bir dönem yaşanmıştır. 1980 sonrası dönemde ise, dünya

> konjonktüründe hakim olan neoliberal ekonomik anlayışın etkisiyle devletin ekonomideki etkinliğini minimuma indirmeyi hedefleyen ve piyasa ekonomisi anlayışını benimseyen bir yaklaşım gündeme gelmiştir. Bunun da Türkiye'deki yansıması 24 Ocak 1980 Kararları olmuştur" (Ener, 2007: 213).

Türkiye'de ekonomik politikalarının değişimini 24 Ocak 1980 Kararları ile gerçekleşmiştir.1970'li yıllarda yaşanılan ekonomik krize bu kararlar sayesinde çözülmeye çalışılmıştır. Bu kararlar ile dövizdeki sabit kur terk edilerek serbest kur politikasına geçilmiş, ithalatın önündeki engeller kaldırılmış, özelleştirme uygulamaları başlatılarak kamunun üzerindeki yükler hafifletilmiş, faiz oranlarının serbest bırakılarak sıkı para politikasının izlenmesi gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

Ekonomik yapının evrimleşmesi ile özel teşebbüsün önü açılmıştır. Türkiye'de yapılan özelleştirmeler ile devletin üretim ve hizmet sektöründeki etkinliği zayıflamış serbest piyasanın önü açılmıştır. Gelişmekte olan ülkeler arasında Türkiye 1960-1970 yılları arasında ekonomisi ithalat kısıtlayıcı durumundadır. İthalata dayanan ekonomik yapı ve 1973-1974 yıllarında yaşanan petrol krizinin etkisi ile sabit kur rejiminin bırakılması Türk Lirasının değerlenerek ödeme dengesinin bozulması ile Türkiye küresel Kuruluşlardan borçlanma yoluyla mevcut durumdan kurtulmaya çalışmıştır.

Bahçekapılı Türkiye'nin neoliberal ekonomiye geçişini şöyle ifade etmektedir:

> "Böylece 1970'li yılların sonunda ithal ikameci sanayileşme sürecinin sonunda yaşanan iktisadi krizin hemen ardından Türkiye ekonomisi neoliberal iktisadi düşüncenin bir ürünü olan deregülasyon aşamasına hızlı bir geçiş yapmıştır" (Bahçekapılı, 2009: 77).

Alınan borçların ödeme zorlukları ile karşılaşılması, yatırımları destelemekteki sıkıntılar nedeni ile 1977-1980 ekonomik istikrasızlık ile politik istikrarsızlık sonucunda, 24 Ocak 1980 kararları alınmak zorunda kalınmıştır. 1980'lerde hükümet özelleştirme yoluyla piyasa üzerindeki devlet müdahalesini ve korumacılığını azaltma çabası içine girdi. Türkiye'de siyasal yapı ile ekonomik yapı olumlu ya da olumsuz uyum içerisinde gelişme göstermektedir. Siyasal yapıdaki liberalleşme ekonomik yapıda da hissedilmiştir.

1980'lerde siyasal ve ekonomik yapıdaki değişimlerle Türkiye dünyadaki küreselleşme ve neoliberalizm akımlarına uyum sağlama girişimi ve kararlılığı

içindedir. Bu bağlamda devlet yapılanması ve işlevleri ile hukuksal, mali gereklilik ve değişiklikler yapılmaya başlanmıştır. Türkiye'deki neoliberal söylemler yeni bir devlet yönetim projesi 'yönetişim modeli' inşa edilerek regülasyon projesi geliştirilmiş ve yürürlüğe konmuştur. Yönetişim modeli, devletin şirket şekli örgütlenmesini, şirketleşen devletin kalkınma, gelişme ve ilerleme konusunda kararlı ve istekli olmasını, ekonominin ilerlemesini engelleyen siyasal istikrarsızlık ve çatışma ortamının önlenebilmesini içermektedir.

Bahçekapılı Türkiye'deki siyasi istikrarsızlığın etkisini şöyle belirtmektedir:

> "1990'lı yıllar ayrıca siyasetle ekonomi arasındaki etkileşimin Türkiye ekonomisinin üzerinde ne kadar etkin olduğunu da göstermiştir. 1990'lar boyunca ülkenin politika sisteminde siyasi hedeflerini gerçekleştiremeyen, mali disiplin ve sürdürülebilir bir iktisadi büyüme sağlamayan zayıf koalisyon hükümetlerinin oluştuğu görülmektedir. 1990'ların sonuna gelindiğinde kronik mali açıkların ve yüksek enflasyonun hakim olduğu kırılgan bir ekonomik yapı oluşmuştur" (Bahçekapılı, 2009: 33).

Türkiye'de siyasi yapı ile ekonomik yapı arasında yakın etkileşim olduğu 1990'lı yıllarda çok net görülmektedir. IMF'den alınan borçların faizlerinin dahi ödenmekte güçlük yaşandığı, cari açığın giderek büyüdüğü bu yıllarda ekonomi çok kırılgan bir yapı sergilemektedir. Ekonomik sıkıntılar siyasi istikrarsızlığa, siyasi istikrarsızlık da ekonomik sıkıntılara sebep olmaktadır. Bu durum birbirine dönüşen sarmal bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. İthalat hacminin artması buna karşılık ihracatın yetersiz seviyede kalması Gümrük Birliği'ne katılan Türkiye için yüksek enflasyon, yüksek yatırım maliyetleri anlamına gelmektedir. İthalat hacmini arttıran önemli kalemlerden biri de ilaçtır. Türkiye halen kan ürünü ve biyoteknolojik ilaçların ithalatını yapmaktadır.

Özuğurlu 1990'ların sonunda meydana gelen gelişmeleri şöyle anlatmıştır:

> "1999 yılından itibaren meydana gelen dönüşüm ve devletin gücünün aşınmasında, 12 Eylül darbesi ve 24 Ocak kararları ile başlayan neoliberal politikaların siyasal sistemde tasfiye ettiği yapılara dikkat etmek gerekir. Çünkü Özal'cı çizgi, kalkınmacı sosyal devletin tasfiye girişimidir. 1999'dan sonra başat strateji yeniden yapılanmadır ve tasfiyecilik yeniden yapılanma sürecinin bir tamamlayıcısı olarak varlığını devam ettirebilmiştir. Yeniden yapılanma stratejisi, yönetişim modelinin yerleştirilmesi yoluyla uygulamaya konmuştur" (Özuğurlu, 2008: 328).

2000 İstikrar Programı'nın uygulanmaya konmuştur. Kadıoğlu bu konuda şunları ifade etmektedir:

> "2000 İstikrar Programı'nın uygulanmaya konması ile ekonomide yaşanan yurt içi ve yurt dışı kökenli talep daralmaları zamanla ortadan kalkmaya başlamıştır. Programın uygulama sonuçları; Türkiye ekonomisinde bir canlanma sürecine girildiğini göstermektedir. Bu dönemde iç talepteki artış ithalat artışı ile karşılanmış, ihracat artışı ise oldukça sınırlı kalmıştır. Buna bağlı olarak dış ticaret açığı hızla artmıştır. Ham petrol fiyatları başta olmak üzere enerji fiyatlarının hızla yükselmesi de dış ticaret açığını arttıran önemli etkenlerden biri olmuştur. (cari işlemler açığı/GSMH oranı %4,8'e ulaşmıştır). Cari işlemler açığının 9,8 milyar dolar ile oldukça yüksek miktarlara çıkmasına rağmen bu açığın finansmanı konusunda önemli bir problem yaşanmamıştır. Hazine'nin uluslar arası piyasalarda yüksek miktarlarda tahvil ihracı yoluylaborçlanması, banka dışı sektörlerin dış borç kullanımının artması ve rezervlerin yüksek seviyesini koruması cari açığın finansmanının kolaylıkla sağlanmasına yardımcı olmuştur. Ancak kurların reel olarak değerlenmesi ve tüketim talebinin artması cari açık üzerinde ciddi bir risk unsuru olmuştur" (Kadıoğlu, 2001: 20).

Türkiye, sağlık alanında olduğu gibi eğitim, kamu hizmetleri konularında da, uluslararası norm ve standartlara uyum sağlaması gerekli ve zorunlu olmaktadır. Dünya değişmektedir. Değişime ayak uydurarak egemen ülke konumuna geçebilmek için değişime uyum sağlanması gerekmektedir. Devlet ve millet tanımı değişerek, devlet şirket, millet de memnuniyeti sağlanması gereken müşteri pozisyonuna gelmiştir.

Yönetişim modeli 1999 yılında IMF ile imzalanan istikrar programında , tarım, sosyal güvenlik, kamu mali yönetimi, vergi politikaları olmak üzere dört alanda yapısal reform öngörmüştür. Bir süreç olarak ilerleyen değerlendirme aşamasında, IMF'nin değerlendirmeleri, Dünya Bankası'nın Türkiye'ye vereceği kredilerin, bu değerlendirme sonucunda vermesi nedeni ile ayrıca önem arz etmektedir. Şöyle ki, kredi almak için, küresel sistemin dayattığı, ürünü tarlanıza ekmeli, sosyal güvenceyi halkınıza sunmalı, devleti, o gücün size bildirdiği şekilde yönetmeli ve vergi almanız gerekmektedir.

Günümüzde döviz kurlarındaki ani artış da, ilaç ve sağlık harcamalarının yükselmesine, üretim ve depolama maliyetlerinin gerek ilaç üretici firmalar, gerekse ecza depo ve eczaneler nezdinde artmasına, kaldırılması güç bir stok maliyeti oluşturmasına sebep olmaktadır. Bu sebeple kimi ilaçlar piyasa koşullarında üretilemez

veya depolanamaz hale gelerek 'piyasa yoku' olmakta, yani piyasada bulunamayarak, hastanın ilaca ulaşması mümkün olmamaktadır.

İlaçların piyasada bulunamama sebeplerinden biri de ilaçta 'Euro sabit kur' uygulamasıdır. Sosyal güvenlik Kurumunun belirlediği sabit kur ile reel kur arasındaki fark, son yıllardaki döviz kurunda ani artış sebebi ile hayli açılmıştır. Durum böyle olunca ithal ilaçlar Türkiye piyasasına ürün vermek istememekte veya sınırlı sayıda stok ile piyasada bulunmaktadır. Yine ithal hammadde ile üretim yapan yerli firmalar da hammadde temini konusunda sıkıntılar yaşamakta veya alım ertelemesi yaparak yine piyasada kimi ilaçların bulunmamasına sebep olmaktadır.

2017 yılına göre, 2018 yılında %17,6 oranında sağlık harcamalarında, ilaç harcamalarında %23 oranında artış söz konusu olmuştur. Bu artış, artan döviz kurlarının da etkisi olmakla birlikte, ödeme listesine her gün bir yenisi eklenen ithal ilacın da etkisi söz konusudur. ithal edilen ve biyoteknolojik olan, üretimi sınırlı sayıda ülke tarafından yapılan bu ilaç gruplarında devlet, diğer yani 'jenerik-eşdeğer ilaç' olan ilaç gruplarında yapabildiği pazarlık imkanını da bulamamakta, ilaç firmasının dayattığı fiyata razı olmak zorunda kalmaktadır.

Tablo 4. Türkiye Sosyal Güvenlik Kurumunun Sağlık ve İlaç Harcamaları

Milyon TL	Sağlık harcamaları	İlaç harcamaları
2017	77.687	25.166
2018	91.6	30.989

Krizler küreselleşmenin negatif etkilerinin derinden hissedildiği ekonomik dengesizlikler halidir. Türkiye'de ilaç sektöründe krizlerin net olumsuz etkileri görülmüştür.

Kriz başlıklı çalışmaların neticesinde, Türkiye'yi dört alanda krizin etkilediği görülmüştür. Memişoğlu ve Durgun bu alanları şöyle açıklamıştır:

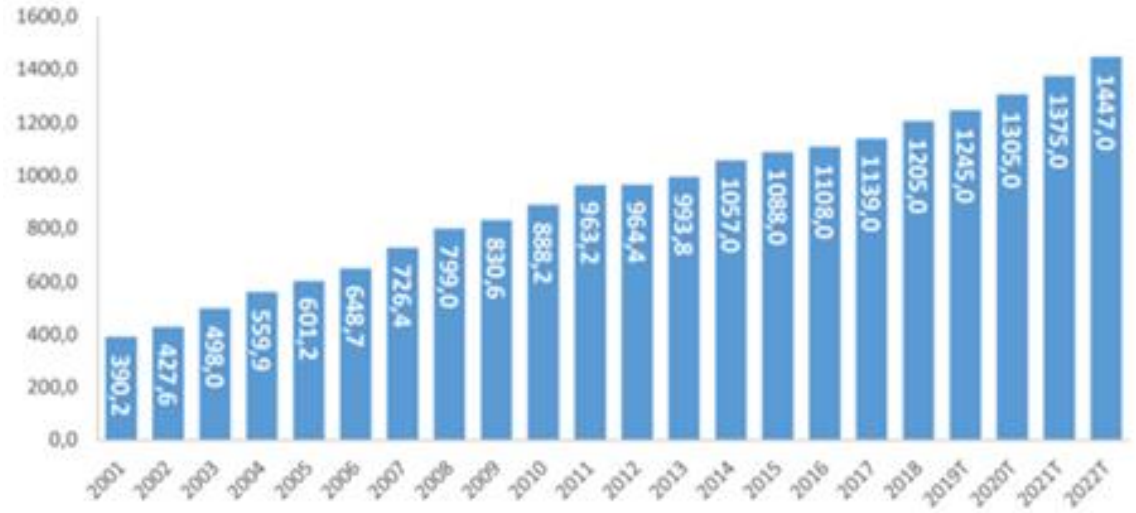
> "İlk olarak ithalat ve ihracattaki değişimler neticesinde dış ticaret yolu ile Türkiye krizden etkilenmiştir. İkinci olarak krizin yarattığı belirsizlik ve risk ortamı yatırımların ve özel harcamaların azalmasına neden olarak ülkeyi olumsuz yönde etkilemiştir. Üçüncü etkileme kanalı ise kredi kanallarıdır. Kriz ile birlikte oluşan güven kaybı ve likidite yetersizliği bankaların kredi verme eğilimini olumsuzyönde etkilemiş, tüketim ve yatırım harcamalarının azalmasına neden olmuştur. Son olarak ise kriz doğrudan yabancı sermaye ve sıcak para girişi bakımından Türkiye'yi olumsuz yönde etkilemiştir"(Memişoğlu&Durgun,2011:87).

Türkiye'nin 2023 hedefleri arasında ilaç sektörünün hakkettiği konuma getirilmesi, katma değeri yüksek ürün olan ilacın ileri teknoloji ile üretim merkezi olması, ilaç ihracatı yapan ülke konumuna gelmeyi amaçlamaktadır.

4.3.5. Türkiye İlaç Pazarı Verileri

Küreselleşen ve değişime uğrayan dünya ile birlikte, insan da değişmektedir. İnsan ömrü uzamakta bununla birlikte hastalık çeşitleri artmakta, bu hastalıkların tedavisinde yeni moleküller keşfedilerek tedavi edilmekte veya hastanın yaşam kalitesi arttırılmaktadır. Tedavisi henüz bulunamamış veya mevcut tedavi ile yeterli cevap alınamamış hastalıklara tedavi bulunma zorunluluğu, ilaçta Ar-Ge çalışmalarının hızlanmasını ve böylecek dünyada ilaç araştıma geliştime çalışmalarının, en hızlı büyüyen sektörlerin başında gelmesine neden olmaktadır. Küresel ilaç sektörü kapasitesi itibari ile endüstiyel sektörlerin içerinde büyük bir sektördür. Tabloda Küresel ilaç sektörünün büyüklüğü görülmektedir.

Şekil 2. Küresel İlaç Sektörü Büyüklüğü (milyar dolar)

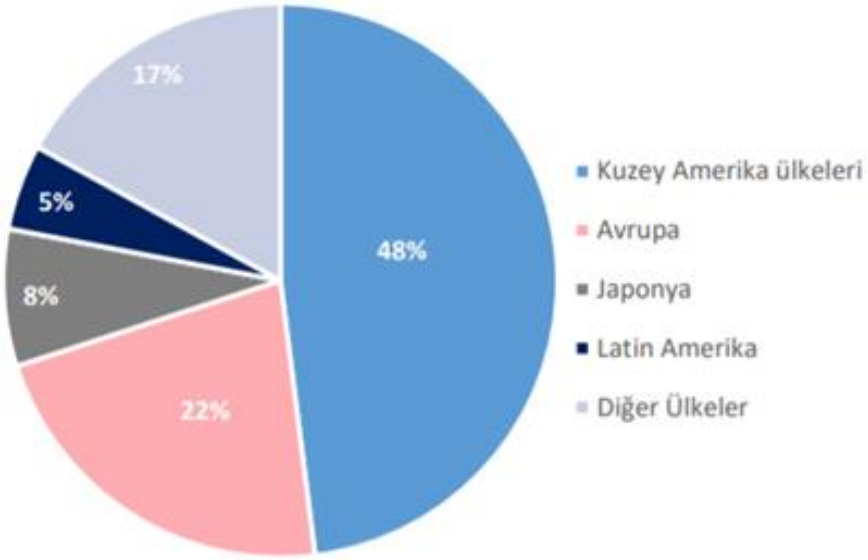

Kaynak: IMS Health

Yine sağlık sektörünü etkileyen birçok yenilik ilaç sektörünü de etkilemektedir. Bugün robotik teknolojinin gelişmesi ile robetik tekniklerle yapılan ameliyatlar dahi ilaç sektöründeki standartları etkileyebilmektedir. İlaç, tedavi etmenin yanında, koruyucu ve yaşam kalitesini arttırıcı etkileri nedeniyle de kullanılmaktadır.

Türkiye, dünya ilaç pazarında 2017 verilerine göre, 16. sırada yer almaktadır. ABD, Çin, Japonya, Almanya ve Fransa ise pazarın, ilk beşinde ve en büyük pazar payına sahip ülkeler olmaktadır.

Şekil 3. Dünya İlaç Sektörü Satışlarının Bölgesel Dağılımı

Kaynak: İlaç Sektöründe Ürün Geliştirme,Ek Koruma Sertifikasının Önemi ve Türkiye'deki Durum

Şekilde görüldüğü gibi Amerika % 48'lik pay ile ilaç pazarının başını çekmektedir. İkinci sırada % 22'lik pay ile Avrupa ülkeleri, % 17'lik pay ile Japonya gelmektedir.

Dünyadaki gelişmiş ülkelerin ilaç pazarındaki payları büyük ve rekabet edilmesi zor, ama zorunludur. İlaç firmaları açısından değerlendirildiğinde, yeni bir molekül üretmek ve bunu ticari şekle sokarak sunumunu yapabilmek, firma karlılığını arttırmak ve uzun vadede firmanın devamlılık arz etmesi açısından gerekli görülmektedir.

Dünya çapında en çok satılan ilk grup ilaçlar onkoloji ilaçları, sonraki grup ise anti-diabetik ilaçları, üçüncü grup ise romatizmal ilaçlarıdır.Türkiye'de de endikasyon sıralaması pek değişmemektedir. Dünya çağında 2018 yılı verilerine göre en fazla ilaç harcaması yapılan 1,61 trilyon dolar ile onkoloji ilaçlarıdır. Toplam ilaç harcamalarının %7'sine denk gelen bu miktar oldukta büyüktür. Türkiye'de de onkoloji ilaçları toplam ilaç hacminin % 12.9'unu oluşturmaktadır.

Tablo 5. Dünya çapında İlaç Harcamaları (milyar dolar)

Tedavi Alanı	2017	2024 (tahmini)
Onkoloji	104	233
Anti-diyabet	56	60
Romatizmal İlaçlar	46	57

Türkiye'nin yıllık 20 milyar TL'yi aşan ilaç satış hacmi bulunmaktadır. Türkiye ilaç sektörü hızlı büyüme göstermekte ve çok sayıda yerli ve yabancı ilaç firmasını kapsamaktadır. Türkiye'deki ilaçları ithal edilen ve yerli üretim olarak iki ana katogoriye ayırmak mümkündür.

Türkiye sadece ilaç ithal eden bir ülke değildir, aynı zamanda ilaç ihracatı da yapmaktadır. İlaç ihracatı 2010 yılında 603 milyon dolar düzeyinde gerçekleşirken, 2016 yılında %43.1 oranında artarak 863 milyon dolara ulaşmıştır. 2017 yılı ilk altı ayında ihracatın azaldığını görmekteyiz. 2017 ilk altı ayında %18.7 oranında azalma görülmektedir.

Sağlık dönüşüm eylem planına göre Türkiye, bölgesinde küresel bir Ar-Ge merkezi olmayı, ilaç üretimi alanında çokuluslu veya uluslararası ilaç firmaları ile rekabet edecek konuma gelmeyi planlamaktadır. Küresel klinik çalışmalarından yıllık aldığı payın ve klinik araştırma çalışma sayısının yıllık ortalama yüzde 25 oranında artması beklenmektedir. 'Onuncu Kalkınma Planı'na göre küresel Bir Ar-Ge araştırma merkezi olmak isteyen Türkiye'nin yerli ilaç üretimini ve daha az sermaye gerektiren 'jenerik ilaç' üretimine geçerek, yine daha az Ar-Ge maliyeti gerektiren, 'orjinal molekül' üzerinde farklı endikasyon ve salınım çeşitleri çalışması gerekmektedir.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2019 verilerine göre:

> "Merkezi Yönetim Bütçesinden Araştırma Geliştirme Faaliyetleri İçin ayrılan Ödenek ve Harcamalar, 2019" bültenine göre, merkezi yönetim bütçesi üzerinden gerçekleştirilen hesaplamalara göre, Ar-Ge için geçen yıl bir önceki yıla göre yüzde 21,6 artışla 13 milyar 24 milyon lira harcama yapıldı. Böylece 2018 merkezi yönetim bütçesinden Ar-Ge faaliyetleri için gerçekleştirilen harcamaların Gayrisafi Yurtiçi Hasıla içindeki oranı yüzde 0,35,

> merkezi yönetim bütçe harcamaları içindeki payı ise yüzde 1,4 oldu. Bütçe başlangıç ödenekleri esas alınarak yapılan tahmini sonuçlara göre de 2019 yılı merkezi yönetim bütçesinden Ar-Ge için tahsis edilen başlangıç ödeneği, 15 milyar 597 milyon lira olarak belirlendi. Ar-Ge faaliyetlerine yönelik vergi indirim ve istisnalarının toplamı ise geçen yıl 4 milyar 599 milyon lira olarak gerçekleşti. Merkezi yönetim bütçesinden Ar- Ge için ayrılan başlangıç ödenekleri sosyo-ekonomik hedeflere göre sınıflandırıldığında, 2019 yılı için en fazla ödeneğin yüzde 40,4 ile genel bilgi gelişimi (genel üniversite fonlarından finanse edilen) için tahsis edildiğigörüldü. Bunu yüzde 34,4 ile savunma, yüzde 6,8 ile endüstriyel üretim ve teknoloji, yüzde 4,3 ile genel bilgi gelişimi (diğer kaynaklardan finanse edilen) ve yüzde 4 ile eğitim takip etti" (Sabah Gazetesi).

Ar-Ge çalışma ve harcamalarının sadece ülke sınırları içinde değil, ulusal ekonomik alanda stratejik önemi bulunmaktadır. İlaç ithalat- ihracat dengesizliği ciddi cari açığa sebep olmakta, bu da ülkenin toplam cari açığına negatif katkı sağlamaktadır.

Yine dışa bağımlılığın azaltılmasında ve ekonomik büyüme eğrisinde Ar-Ge çalışma ve harcamalarının olumlu etkileri söz konusudur. Ayrıca Ar-Ge, bilgi sermayesinin ekonomide katma değere dönüşmesini sağlamaktadır.

İlaç endüstrisi, ileri teknoloji düzeyinde, Ar-Ge yoğunluğu yüksek bir sektördür. Bu nedenledir ki, Türkiye'de yapılacak Ar-Ge yatırımı uzun vadede ekonomik büyümeyi sağlayacak ve sürdürülebilir ekonomik verilere ulaşılmasını sağlayacaktır.

Türkiye İlaç Vizyon 2023 Raporuna göre:

> "Sürdürülebilir bir kalkınma için göz ardı edilmemesi gereken en önemli noktalardan biri Türkiye'nin rekabet gücüdür. Türkiye, küresel ilaç yatırımlarını çekmek için yoğun bir rekabet içerisinde olduğu ve "pharmerging" ülkeler olarak adlandırılan Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin başta olmak üzere diğer ülkelerden rekabetçilikte geride kalmaktadır. Dünya Ekonomik Forumu'nun "Küresel Rekabetçilik" Endeksi'ne (2011- 2012) göre, Türkiye 142 ülke içerisinde 59. sırada, "Yenilikçilik / İnovasyon Kapasitesi" endeksine göre ise 71. sırada yer almaktadır. Küresel Rekabetçilik Endeksi'nde Brezilya 31., Rusya 38., Hindistan 35. ve Çin 47.sıradadır. Karşılaştırmalı istatistiklerle, Türk ilaç sektörü pazar değeri açısından 16. sırada olmasına rağmen, ihracat hacmi ve klinik araştırma sayısı açısından ancak 36. sırada yer almaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülke, ilaç sektöründeki Ar-Ge ve üretim yatırımlarından pay alırken, Türkiye bu rekabette geri kalmaktadır" (Türkiye İlaç Sektörü vizyon 2023 raporu).

4.3.6. Küreselleşmenin Olumlu Etkileri

Ulaşım ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi ve dünya üzerinde yaygınlaşması sayesinde sağlık açısından zorunlu olan ilacın ve ilaç hammaddesinin temin edilmesi kolaylaşacaktır. Hammaddeye kolay ulaşan ülkelerin, ilaç üretimi, yapma eğilimi artacaktır.

Küresel İlaç firmalarının ülke içindeki varlığı sayesinde, AR-GE çalışmaları ile çok yüksek maliyet ve zaman gerektiren ilaçların teknolojileri kopyalanarak, üretimi daha maliyetsiz olan "jenerik ilaç" üretimine yardımcı olacaktır.

Küresel ilaç firmalarının ülkede yatırım yaparak ilaç üretim tesisleri kurması, ülke içinde istihdama katkı sağlayacaktır. İşsizliğin önüne geçmek için ülkeye üretim tesisi yatırımcısı çekmek büyük önem arz etmektedir. İşsizlik verileri, ülke ekonomisinin gücünü ortaya koyan önemli datalardır.

Uluslararası ilaç firmalarının ülkede olması, tıp alanında yapılan çalışmaları destekleyecek ve bu alandaki gelişmelere katkı sağlayacaktır. Tıp alanında yine teknoloji kopyalanarak ve yükseköğrenim görmüş insan gücü yetiştirilerek, ilaç piyasasındaki rekabet edebilirlik arttırılabilecektir.

Ülkeler arasındaki ekonomik, sosyal, siyasi ve hatta askeri alandaki ilişkilerin gelişmesine, dolayısı ile bu ilişkilerden kazançlar elde edilmesine sebep olacaktır. İlaç temini zorunlu bir mamuldür. Bu nedenle çok uluslu ilaç firmaların yöneticileri ile ticari ilişkiler yapılarak, bu firmaların yöneticileri, siyasi ilişkilerin de iyileştirilmesi için kullanılabilmektedir.

Uluslararası ilaç firmalarının ülke pazarında olması, yerli ilacın gelişmesi için fırsatlar sunacaktır. Sermaye gücü yetersiz olabilen yerli ilaç firması, ülke içerisindeki yabancı sermaye ile farklı ortaklıklar geliştirebilir. Bunlardan biri yüzde ortaklığı olduğu gibi, aynı zamanda sadece bir veya bir kaç ilacın ortaklığı da yapılabilmektedir. Bu sayede yerli firma süreklilik arz edebilecektir.

Küreselleşme, teknolojinin, dünyada gelişim ve yayılmasını nasıl destekliyorsa, ilaç firmalarının ülkede yatırım yaparak ilaç üretim tesisleri kurması, ilaç teknolojisinin de gelişimini o ölçüde destekleyecektir.

İlaç küresel pazarının ihtiyaç duyduğu üretim norm ve standartlarını belirleyen kuruluşlar kurulmuştur. Böylece ilaç üretiminde kalite kontrol birimi uluslararası düzeyde sağlanmıştır. Ulusal İlaç Denetim Birliği (PICS), dünyada ilaç ruhsatı veren otoritelerin kurduğu bir birlik olarak, bu alanda kabul gören en saygın ve geçerli kurum olarak bilinmektedir. Türkiye, eylül 2017'de bu birliğe kabul edilmiş olup, bu sayede Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu (TITCK) tarafından yapılan denetimler tüm dünyada kabul görecek ve bu kapsamda Türkiye'de üretilen ilaçların kalitesi ve güvenliği tescil edilmiş olacaktır. PICS üyeliğinin tamamlanması ile birlikte Türkiye'de üretilen ilaçların dünya pazarına açılmasının önündeki engeller de ortadan kalkmış olacak ve böylece Türkiye'nin ilaç ihracatı kolaylaşacaktır. PICS üyeliği, eylül 2017 kabul edildi ve 1 Ocak 2018'den itibaren geçerli olmuştur. PICS'nin en yeni üyeleri Türkiye, Meksika ve İran'dır. Mevcut PICS üyesi ülkeler; Arjantin, Avustralya, Kanada, Belçika, Çin, Tayvan, Hırvatistan, Kıbrıs, Çek Cumhuriyeti, Almanya, Estonya, Finlandiya, İrlanda, İsrail, Danimarka, Yunanistan, Hong Kong, Bulgaristan, İzlanda, Endonezya, İran, Malta, Meksika, İtalya, Japonya, Kore, Lotusa, Litvanya, Lihteştayn, Malezya, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, Portekiz, Romanya, Singapur, Slovenya, Güney Afrika, İspanya, İsviçre, İsveç, Tayland, Ukrayna, İngiltere ve ABD'dir. Görüldüğü gibi Türkiye'nin PICS üyeliği küresel ilaç pazarına açılımın sağlanması için çok önemli bir gelişmedir.

4.3.7. Küreselleşmenin Olumsuz Etkileri

Küreselleşmenin olumlu etkileri olduğu gibi olumsuz etkileri de mevcuttur. İlk ve en önemli olumsuz etkisi, ülkenin dışa bağımlılığının artması olacaktır. Bu bağımlılık ilaç gibi, yerine başka bir tüketim ürününün kullanılması mümkün olmayan bir ürün olduğu için önemi çok daha büyüktür.

Ülke ekonomik verileri üzerinden bakılacak olursa, ithalat - ihracat dengesinde önemli rol oynayacaktır. Ülkenin net ithalatçı olması, dış ticaret açığını arttıracaktır. İlaç ithalat ve ihracatı, ülkenin ekonomik verileri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir.

İthal ilaç döviz ile satın alınmaktadır. İthalatın, ihracattan yüksek olması, ülkedeki döviz ihtiyacını arttıracak ve ülkenin para biriminin değerini düşürecektir.

İlaçta bağımlılık, ilaçta yerlileşememek, ülkeyi modern dünyada sömürgeye dönüştürecektir. Dışa bağımlılık, ülkenin yeterince güçlü olamamasına neden olacak, dolayısıyla egemenlik ve tam bağımsızlık noktasında zayıflığa neden olacaktır. İlaç piyasası stratejik öneme sahip bir piyasadır. Savaş, afet, salgın hastalık durumlarında gerekli tıbbi ürünlerin bulunamaması veya bu ürünlerin kimi devletlerce stratejik unsurlar olarak kullanılması mümkün görülmektedir.

Yerli ilaç üretiminin yeterli düzeyde olmaması Ülkenin tıp alanında da gelişmesine olumsuz etki edecektir. Yerli ilaç ve tedaviler konusunda gelişmiş aynı zamanda bu konuda dünya standartlarını yakalamış, ülkeler tıp alanında da firmalar ile koordineli çalışarak yeni buluşlar yapabilmektedir.

Turizm, ülkeler için önemli bir ekonomik girdi öğesidir. Türkiye için de turizm girdisi oldukça önemlidir. Sağlık turizmi de turizmin bir alt öğesidir. Ülkede sağlık ve ilaç sektörünün gelişememesi bir çok ülkenin gelir kaynaklarından biri olan sağlık turizminin ülkede yeterince gelişememesine neden olmaktadır.

Türkiye'de ilaç, Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından karşılanmaktadır. Döviz ile alınan ithal ilacın kamu maliyesi üzerinde ağır bir yük olacak, böylece Sosyal Güvenlik Kurumu, uluslararası ilaç firmalarına yüksek oranda ödeme yapmak zorunda kalacaktır.

Herhangi bir siyasi-ekonomik kriz anında, ülkede ithal ilacın bulunmaması sıkıntı doğuracaktır. Bu durum, kullanılması hayati önem arz eden kanser ve benzeri ilaçlarda olduğunda daha da önemli hale gelecektir.

İnternet, sosyal ağ teknolojilerinin gelişmesi ile artan internet satış ağına ne yazık ki, eczacılık yasalarınca izin verilmemesine rağmen, ilaç ve gıda takviye edici ürünler de satılmaktadır. Bu durum halk sağlığı açısından çeşitli riskler içermektedir. Bu sayede sahte ürünler hastaya veya tüketiciye ulaşmakta, kalıcı veya geçici sağlık zararlara, para kaybına sebep olmaktadır. İlaç veya gıda takviye edici ürün sahte olmasa dahi, her ürünün kullanılması ve kullanılmaması gereken durum, birlikte kullanılmaması gereken haller söz konusu olabilir. Herhangi bir profesyonel tavsiye

almaksızın yapılan bu seçimler kişilerin, toplumun sağlığını tehdit etmekte ve sosyal güvenlik kurumunun hasta için yapacağı harcamayı arttırmakta, böylece kamusal zarara da uğratmaktadır.

Türk Eczacılar Birliği Başkanı Çolak, Türkiye özelindeki olumsuz etkileri 2018 yılı açıklamasında şöyle sıralamıştır:

- "35 OECD ülkesi içinde Türkiye kişi başına en az ilaç harcaması yapan ülke durumunda. (Örneğin ekonomik krizdeki Yunanistan'da kişi başı ilaç harcaması 595 dolar, Türkiye'de ise 85 dolar).
- TÜİK verilerine göre toplam sağlık harcamalarının % 17,1'i hane halklarının cebinden karşılanmaktadır. Ve bu oran bir önceki yıla göre % 22 oranında artmıştır.
- Bebek ölüm hızı açısından OECD ortalaması binde 4'ler civarında iken Türkiye'de bu oranın binde 11'lerde olduğu görülmektedir.
- Piyasada bulunamayan ilaç sayısı her geçen gün artmaktadır.
- Reçete başı tutar 2018 yılında 79,43 TL'dir. Reçete başı tutarda % 14,3 artış meydana gelmiştir.
- Antibiyotik kullanımı son yıllara oranla düşse de halen istenen seviyede değildir. (2018 verileri baz alındığında günlük kullanım miktarına göre Antibiyotik Kullanımı: OECD ülkelerinde 20,8, Türkiye'de 40,6).
- Satılan ilacın % 76'sı yerli ilaç. Ancak ciro basında baktığımızda bu oranın % 48'e düştüğünü görüyoruz.
- OECD ortalamasının üstünde olduğumuz tek alan ise 8,9 ile Kişi Başı Hekime Müracaat Sayısı"(Çolak, 2018).

BÖLÜM 5. SONUÇ

5.1.Anket Analizi

İlaç Sektörünün saç ayağı olan eczacı, ecza deposu çalışanı, ilaç firma temsilcileri ve sağlık personeli ile tezin sorunsallarının desteklenmesi ve teze fayda sağlaması amacıyla 11 soruluk anket çalışması yapılmıştır. Bu ankete; 3 ecza deposu temsilcisi, 6 ilaç firma temsilcisi, 15 eczacı ve 6 diğer sağlık personeli olmak üzere toplamda 30 kişi katılmıştır. Ankette bir soru yoruma açık bırakılmıştır.

Katılımcılara şu sorular yöneltilmiştir ve tablolar aşağıdaki gibi oluşturulmuştur:

1. Türkiye'de ilaç endüstrisinin, kimya endüstrisi altında değerlendirilmesi doğru mudur?

A ( ) EVET

B ( ) HAYIR

	Ecz Depo	Firma temsilci	Eczacı	Diğer	Toplam
Evet	1	2	4	2	9
Hayır	2	4	11	4	21
Toplam	3	6	15	6	30

2. Türkiye'de profesyonel kadro,eğitim, hukuksal düzenlemeler ve teknoloji ilaç üretimi için yeterli midir?

A ( ) EVET

B ( ) HAYIR

	Ecz Depo	Firma temsilci	Eczacı	Diğer	Toplam
Evet	1	1	9	1	12
Hayır	2	5	6	5	18
Toplam	3	6	15	6	30

3. Orijinal ilaç ve Jenerik ilaçtan hangisini tercih edersiniz?

A ( ) ORIJINAL

B ( ) JENERİK

	Ecz Depo	Firma temsilci	Eczacı	Diğer	Toplam
Orjinal	3	6	3	6	18
Jenerik			7		7
Farketmez			5		5
Toplam	3	6	15	6	30

4. Yerli üretim ve ithal ilaçtan hangisini tercih edersiniz?

A ( ) YERLİ

B ( ) İTHAL

	Ecz Depo	Firma temsilci	Eczacı	Diğer	Toplam
Yerli	2	3	10	5	20
İthal	1	3	4	1	9
Farketmez			1		1
Toplam	3	6	15	6	30

5. İlaçta inovasyon rekabet için önemli midir?

A ( ) EVET

B ( ) HAYIR

	Ecz Depo	Firma temsilci	Eczacı	Diğer	Toplam
Evet	3	6	15	4	28
Hayır				2	2
Toplam	3	6	15	6	30

6. Gelecekte ilaç piyasasında hangi grup ilaçlar tercih edilecektir?

A ( ) REKOMBİNANT DNA TEKNOLOJİ

B ( ) DİĞER TEKNİKLER

	Ecz Depo	Firma temsilci	Eczacı	Diğer	Toplam
A)	2	6	13	5	26
B)Diğer*	1		2	1	4
Toplam	3	6	15	6	30

*Akıllı ilaç-Bireysel kişiye özgü ilaçlar.

7. Yerli ilaç üretiminin bir ulusun bekası için stratejik öneme sahip olduğunu düşünüyor musunuz?

A ( ) EVET

B ( ) HAYIR

	Ecz Depo	Firma temsilci	Eczacı	Diğer	Toplam
Evet	3	6	15	5	29
Hayır				1	1
Toplam	3	6	15	6	30

Bu sonuçlara göre katılımcıların % 70'i ilaç endüstrisinin tek başına bir endüstri olarak kabul edilmesi gerektiğinim düşünmektedir. Katılımcıların % 60'ı Türkiye'deki profesyonel kadro, hukuksal düzenlemeler ve teknolojinin ilaç üretimi için yeterli olmadığı görüşündedir. Yine katılımcıların % 60'ı orjinal ilacı tercih ederken, % 66'sı yerli ilacı tercih etmektedir. Bu sonuçtan ilaç sektör mensuplarının çoğunun, hem yerli hem de orjinal ilaç talepleri olduğu anlaşılabilir. İlaçta inovasyonun dünyada rekabet açısından önemli olduğunu, katılımların % 93'ü onaylamaktadır. Anketin en önemli sorusu olan yerli ilaç üretimin bir ulusun bekası için stratejik önem sahip olduğunu düşünüyor musunuz sorusuna, olumlu cevabı veren katılımcı oranı % 96'dır.

5.2. Yargı ve Öneriler

Tezin ispatlamak istediği en önemli ve ilk varsayım yerli ilaç üretimi yapmayan ulusların, dışa bağımlılığının artması olduğudur. Bu bağımlılık ilaç gibi, yerine başka bir tüketim ürününün konulması ve kullanılması mümkün olmayan bir mamul olduğunda çok daha önemli olmaktadır. Ülkenin ekonomik verilerine bakıldığında, ilaç üretimi ile ilaç ithalat ve ihracatı, ülkenin ithalat - ihracat dengesinde önemli rol oynayacaktır. İthal ilacın ülke piyasasında yüksek oranda olması, ülkedeki döviz ihtiyacını arttıracak ve ülkenin para biriminin değerini düşürecektir. Dışa bağımlılık, stratejik olarak ülkenin yeterince güçlü olamamasına neden olacak, dolayısıyla egemenlik ve tam bağımsızlık noktasında zayıflığa neden olacaktır. Yerli ilaç üretiminin yeterli düzeyde olmaması, ülkenin tıp alanında da gelişmesine olumsuz etki edecektir. Bir çok ülkenin gelir kaynaklarından biri olan sağlık turizmi, ülkede yeterince gelişemeyecektir. İlaçta bağımlılık, ilaçta yerlileşememek, ülkeyi modern dünyada sömürgeye dönüştürecektir.

Türkiye, ilaç ihtiyacını karşılama konusunda net bir ithalatçı konumundadır. İlaç temininin ithal edilerek sağlanması, küresel kriz, döviz kuru yükselmesi gibi küresel ekonomik olaylardan ülkenin kolayca etkilenmesine sebep olmaktadır. İlaç üretiminde kullanılan hammadde de aynı şekilde çoğunlukla ithal edilmektedir. Bu da, Türkiye'nin yerli üretimin dahi dışa bağımlı olması, küreselleşmenin doğurduğu kapitalizmin yeni formu olan neoliberalizmin modern sömürgesi olmasına sebep olmaktadır. İthal ilaçların Euro kuru ile belirlenen satış fiyatları, maliyetlerin son dönemde değer kaybeden Türk Lirası karşısında artması kişilerin alım gücünü azaltmakta ve gelişmiş ülkelerin çok gerisinde kalınmasına sebep olmaktadır. Bununla birlikte kullanılması zorunluluk arz eden ithal ilacın ruhsatlandırılması süreçlerinde de zaman kaybı yaşanmaktadır.

Türkiye'de ilaç, Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından karşılanmaktadır. Böylece kamu maliyesi, uluslararası ilaç firmalarına yüksek oranda ödeme yapmak zorunda kalacaktır. Herhangi bir siyasi kriz anında, ülkede ithal ilacın bulunmaması sıkıntı doğuracaktır. Bu durum, kullanılması hayati önem arz eden kanser ve benzeri ilaçlarda olduğunda daha da önemli hale gelecektir.

İlaç sektörü, yüksek üretim maliyeti gerektiren, uzun süreli Ar-Ge çalışmaları içermesi, nitelikli işgücünün istihdam edilmesi, işleri teknoloji gerektiren, toplum sağlığı ile ilgilenen, stratejik öneme sahip bir sektördür.

Türkiye ilaç üretim tesisleri ve teknolojileri açısından gelişmiş bir yapıya sahiptir. Profesyonel araştırma geliştirme insan gücüne sahip, araştırma geliştirme laboratuarları gelişmiş üniversitelere sahiptir. Bununla birlikte, üniversite ve ilaç firmaları arasında yeterli ölçüde koordineli bir çalışma yapılamamaktadır.

Devletin sağlıkta dönüşüm, kalkınma stratejileri gibi teşvik ve projeleri de gerek yerli, gerekse yabancı firmalar için teşvik oluşturmaktadır. Kamu hastanelerinin geliştirilmesi, şehir hastanelerinin kurularak sağlıkta yeni teknolojilerin kullanılması ilaç pazarının da büyümesine ve ilaç firmaları için Türkiye cazip bir konum haline gelmektedir. Bu sebeplerdendir ki, dünyanın en büyük ilk on ilaç firması Türkiye pazarında yer almaktadır.

Nüfusun hızla artması, yaşam sürecinin uzaması, bununla birlikte kronik hastalıkların artması, artan sağlık turizm faaliyetleri, ilaç sektörünün de gelişmesine neden olmaktadır.

Sanayi Bakanlığı, 'Türkiye İlaç Sektörü Strateji Belgesi ve Eylem Planı' , 2015-2018 yıllarında oluşturulmuş ve sektörün kapasitesinin arttırılması ve geliştirilmesi için itici güç olmuştur.

Kan ürünü ve biyoteknolojik ilaçların halen üretimi Türkiye'de yapılmamaktadır, bu nedenle Türkiye bu ilaçların üretimi için açık pazar ve üretim tesisi kurma avantajı sunmaktadır.

Türkiye'de, eylül 2017'de PICS birliğine kabul edilmiş olup, bu sayede Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu (TITCK) tarafından yapılan denetimler tüm dünyada kabul görecek ve bu kapsamda Türkiye'de üretilen ilaçların kalitesi ve güvenliği tescil edilmiş olacaktır. Türkiye'nin PICS üyeliği küresel ilaç pazarına açılımın sağlanması için çok önemli bir gelişmedir.

Sektör içinde düzenleyici ve denetleyici mekanizmalar, patent kanunu, ilaç ruhsatlandırılması, fikri mülkiyet hakkı gibi, yarar sağlasa bile ilaç sektörünün ilerlemesinin hız kesmesine sebep olmaktadır.

> "2004 yılında başlayan sağlıkta reform süreci ile referans fiyat uygulamasına geçilmiş, böylece Türkiye, Avrupa'daki orjinal ilaçlara en ucuz fiyat ile temin edebilir duruma gelmiştir. Ancak Euro sabit kur fiyatı, reel kur fiyatı arasındaki uçurum nedeni ile bir çok firma ürün ithal etmiyor veya yeterli stok bulundurmuyor böylece piyasada bir çok önemli ilaç bulunamamakta ve halk sağlığını tehdit eden bir durum ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki, TİTCK, 2018 yılı için ilaç fiyatlandırılmasında kullanılacak 1 (bir), Euro değerinin 2,3421 TL'den 2,6934 TL'ye artırıldığını açıkladı"(eczacıyız).

2018'de reel kur 4,59 TL civarında seyir ediyordu. 2019 ilaç fiyatlandırma Euro değeri 3,4037 TL olurken, reel Euro değeri 6.39 TL civarındadır. Bu ciddi fark ilaç sektörünün gelişmesine de önemli ölçüde engel olmaktadır. Türkiye'de ilaç harcamalarının % 85 civarı devlet tarafından geri ödeme kapsamında olması, reel Euro kurundan ilaç alınmasının, kamu maliyeti açısından mümkün olmadığı da bir gerçektir.

Türkiye profesyonel kadro ve eğitimli personel ile başarılı üniversitelere sahip olması yanında, ilaç teknolojisinde gelişmiş yerli fabrikaların mevcuttur. Buna rağmen, yüksel maliyeti nedeni ile orjinal molekül Ar-Ge çalışmalarını yaparak ilaç olarak piyasaya sürmekte yetersiz kalmaktadır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için gerçekten zor olan bu Ar-Ge çalışmalarının farklı yollar izlenerek telafi yoluna gidilmesi de mümkündür. Mevcut molekülün prospektüsünde belirtilen endikasyonlardan farklı bir endikasyonda etkili olduğunu bulunarak, endikasyon patenti alabilmektedir. Yine mevcut olan orjinal molekülün, daha uzun etkili veya daha az yan etkili form ya da tuzları üretilerek yeniden değiştirilmiş bu forma patent alınabilmektedir. Böylece orjinal molekülün başından geçen 4 fazlı işleme ve 10-15 yıl süren sürece tabi olunmayacaktır. Kombine preparatlarda yani molekül olarak kullanıma sunulmuş iki farklı ilacın aynı ilaç içinde kullanılması durumunda da klinik onaya gerek duyulmadan ruhsat alınabilmektedir. Bu her ne kadar avantajlı gibi görünse de farklı iki molekülün aynı anda kullanılması ile ilacın etkisi, azalabilmekte veya artabilmekte veya hiç kalmamaktadır.

Aynı molekülün farklı formları için, yani tablet formundaki ilacın, effervesan tablet formunda üretiminde biyoeşdeğerlik çalışması, yani aynı etkiyi gösterip göstermediğine dair çalışma yapılmaması, Türkiye'deki önemli eksikliklerden biridir. Hastaya sunuşu değiştirilen veya iyileştirilmesi düşünülen ilacın etkinliği azalabilir, hatta etkisi sıfırlanabilmektedir. Küresel piyasada saygın olabilmek, ihracat yapabilmek için biyoeşdeğerlik çalışmalarının yapılması çok önemlidir.

Yine ilaç piyasasında rekabet edebilmek için farklılık ortaya koymak önem taşımaktadır. İnovasyonun, işletmenin varlığını sürdürebilmesi, pazarda lider konuma gelebilmesi ve karlılığın arttırılması gibi üç önemli faydası söz konusudur.

Gelecek biyoteknolojik ilaçta olacaktır. Türkiye, biyoteknolojik ilaçta da net ithalatçı konumundadır. Dünya hızlı bir şekilde biyoteknolojik ilaçlara yönelmektedir. Biyoteknolojik ilaç canlı sistem ve organizmaların kullanılarak geliştirilen ilaçtır. İlk biyoteknolojik ilaç olan rekombinant DNA teknoloji ile geliştirilen diyabet tedavisinde kullanılan insülindir. İnsülinin geliştirilmesinden bu yana biyoteknolojik ilaçlar hızlı bir gelişim süreci göstermiştir. Güney Kore biyoteknolojik ilaçta patent sahibi olan ülkeler arasında dünyada birinci sırada gelmektedir. Samsung, şu an biyoteknoloji konusunda dünyanın en büyük firmasıdır.

Türkiye'de, ilaç üretimi, ruhsatlandırma, patent kanunu ve hukuksal düzenlemelerde eksiklik söz konusu değildir. Türkiye'deki önemli eksiklik üretim süreci başladıktan sonra, üretim sürecinin kontrolünde zafiyetler olmasıdır.

Türkiye, sahip olduğu işgücü, teknoloji, bilgi potansiyeline rağmen küresel ilaç sektöründe olması gereken düzeyde değildir. Bu seviyeye ulaşmak için devletin ilaç endüstrisine destek vermesi, çeşitli teşviklerle yerli üretim ve yerli imalatı desteklemesi gerekmektedir. Bu sayede sadece istihdam sağlanmayacak, aynı zamanda ve en önemlisi, dışa bağımlılık, küresel olumsuzluklardan etkileşim azalarak, tam egemen bir ülke haline dönüşebilecektir.

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler, Ar-Ge maliyetlerini kaldıramaması nedeniyle jenerik ilaç üretimine yoğunlaşabilirler. Gerek Türkiye, gerekse dünya ülkeleri maliyeti daha düşük jenerik ilaç kullanımı ve üretimine yönelmektedir. Jenerik

ilacın avantajı üretildikleri andan itibaren pazara sürülebilir olmaları ve pazar payına sahip olabilmeleridir.

Bununla birlikte küreselleşmenin sonucu olan rekabetçi ortamın, ülke sınırları içerisinde kalmayıp uluslararası platformda gerçeklemesi bu nedenle rekabet yapabilmek için özgünlük de önem kazanmaktadır. Özgün yeni molekül veya daha az maliyetli endikasyon eşdeğeri veya aynı molekülün farklı farmakolojik çeşitleri üzerinde çalışmak, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için uygun bir rekabet sahasıdır.

Dünya'da Ar-Ge harcamalarının en yüksek olduğu sektör ilaç sektörüdür. Türkiye'de ise ilaç endüstrisi, kimya endüstrisi altında değerlendirilir ve endüstrinin tamamına ayrılan Ar-Ge bütçesi altında payını almaktadır. İlaç sektörü, başlı başına tek bir sektördür ve stratejik önemi olması, dışa bağımlılığa neden olması gibi nedenler sebebi ile geliştirilmesi zorunlu ve Ar-Ge bütçesinin ayrı olarak değerlendirilmesi ve sunulması gereken bir sektördür.

İlaç sektörü, son o yıllara kadar maliyet yaratan bir sektör olarak görülmüştür, bunun değiştirilmesi ve dünyada algılandığı şekilde katma değer katan ve kar getiren bir sektör olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Sürdürülebilir bir kalkınma için ilaç sektöründe gelişim göstermek ciddi önem arz etmektedir. Bu konu ile ilgili, Türkiye'de satılan her iki kutu kanser ilacının birinin üreticisi olan, Koçak Farma'nın Yönetim Kurulu Başkanı Uzm. Dr. Hakan Koçak da şu önemli cümleyi söylemiştir:

> "Türkiye'nin ilaçta yerelleşme projesi bir tercih değil ekonomik ve stratejik bir zorunluluktur."

Koçak Farma CEO'su

Uzm. Dr. Hakan KOÇAK

EK'LER

Ek 1. Anket Soruları

1. YAŞINIZ
   A ( ) 25'DEN AZ
   B ( ) 26-35
   C ( ) 36-45
   D ( ) 45'DEN FAZLA

2. DURUMUNUZ AŞAĞIDAKİLERDEN HANGİSİNE UYMAKTASDIR?
   A ( ) ECZA DEPOSU
   B ( ) FİRMA TEMSİLCİSİ
   C ( ) ECZANE SAHİBİ
   D ( ) DİĞER

3. MESLEKİ KIDEMİNİZ?
   A ( ) 5 YILDAN AZ
   B ( ) 5-10 YIL
   C ( ) 11-15 YIL
   D ( ) 16-20
   E ( ) 20'DEN FAZLA

4. Türkiye'de ilaç endüstrisinin, kimya endüstrisi altında değerlendirilmesi doğru mudur?
   A ( ) EVET
   B ( ) HAYIR

5. Türkiye'de profesyonel kadro,eğitim, hukuksal düzenlemeler ve teknoloji ilaç üretimi için yeterli midir?

   A ( ) EVET
   B ( ) HAYIR

6. Orijinal ilaç ve Jenerik ilaçtan hangisini tercih edersiniz?

   A ( ) ORIJINAL
   B ( ) JENERİK

7. Yerli üretim ve ithal ilaçtan hangisini tercih edersiniz?

A ( ) YERLİ
B ( ) İTHAL

8. İlaçta inovasyon rekabet için önemli midir?

   A ( ) EVET
   B ( ) HAYIR

9. Gelecekte ilaç piyasasında hangi grup ilaçlar tercih edilecektir?

   A ( ) REKOMBİNANT DNA TEKNOLOJİ
   B ( ) DİĞER TEKNİKLER

10. Yerli ilaç üretiminin bir ulusun bekası için stratejik öneme sahip olduğunu düşünüyor musunuz?

    A ( ) EVET
    B ( ) HAYIR

11. Yeni molekül Ar-Ge çalışmalarının yüksek maliyeti gözönüne alındığında, Türkiye'nin uluslararası zeminde rekabet edebilmesi için inovatif ne gibi bir çalışma yapmasını önerirsiniz?

KAYNAKÇA

AİFD (Araştırmacı İlaç Firmaları Derneği). Patent Koruması, (2015). https://www.aifd.org.tr/duyurular/aifdden-dunya-fikri-mulkiyet-gunu-mesaji/

Bahçekapılı, C. (2009). *Küreselleşme Sürecinde Güçsüzleşen Ulus Devlet*. İstanbul; Derin Yayınları, 33,77.

Büyüktanır, B. G. (2012). *Türk Hukukunda İlaç Patentine Genel Bakış*. Ankara: Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, 77.

Der Spiegel (1996). Der Turbo-Kapitalismus Verandert die Welt, I. Teil: Allein der Markt Regiert, 39. (aktaran Kartal, Z.(2012).

Dikkaya, M., Deniz, F. (2006). *Ekonomik Küreselleşmenin Yol Açtığı Problemler: Teorik Bir Bakış*. Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 3, 170.

Elçin, A. B. (2012). *Küreselleşmenin Tarihçesi.* Anakara, 3, 4, 5, 7, 8.

Ener, M., Demircan, E.S. (2007). *Müdahaleci Devlet Anlayışının Erozyonu: İktisat ve Maliye Politikalarında Değişim - Türkiye Örneği*. Karaman:Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 213.

Engels, F., Marx, K. (1998). *Kominist Parti Manifestosu*. Ankara: Çev: Sol Yayınları Yayın Kurulu, 53.

Erbay, Y. (1996).*Küresel İşletmelerin Yönetimi ve Türk İşletmelerin Yeni Türk Cumhuriyetlerine Yönelik Faaliyetleri.* Ankara: Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü Yayın, 3.

Giddens, A. (2004). *Modernliğin Sonuçları*. Çev: Ersin Kuşdil. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 25, 66, 84.

Gökdere, A. (2001). *Küreselleşmeye Genel Bir Bakış.* Ankara: Avrupa Çalışmaları Dergisi, 78.

Kadığolu, F., Kotan, Z. ve Şahinbeyoğlu, G. (2001). *Kura Dayalı İstikrar Programı Uygulaması ve Ödemeler Dengesi Gelişmeleri: Türkiye 2000*. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Yayını, 20.

Kartal, Z. (2012). *Kavramsal ve Tarihsel Yönleri ile Küreselleşme.* Eşkişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8(2), 254.

Keyman, E.F. (2000), *Globalleşme Söylemleri ve Kimlik Talepleri,* İstanbul, Global Eksende Türkiye, 200.

Kinsey, J. (1988). *Marketing in Developing Countries,*New York, Mc-Millian Publishing, 212.

Memişoğlu, D., Durgun, A. (2011). *2008 Ekonomik Krizi ve Trükiye'de Sağlık Sektörü Üzerine Etkileri*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 82, 87.

Özuğurlu, S.B. (2008). *Türkiye'de Düzenleyici Devletin İnşası ve Demokrasi Sorunu*. Küreselleşme, Demokratikleşme ve Türkiye Uluslar arası Sempozyumu Bildiri Kitabı, Akdeniz Üniversitesi, Yayın No:12, Ankara: Gazi Kitabevi, 328.

Robertson, A. G., (2009). *The Health Consequences of Economic Crises*. Emerging Health Threats Journal, 21.

Shahmanesh M. Neoliberal Globalisation and Health, (2007). *A Modern Tragedy. Critique,* 35 (3): 323.

Şen, B. (2008). *Küreselleşme: Anlamlar ve Söylemler.* Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 18, 149.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Anadolu Medeniyetleri Müzesi, (2009). *file:///C:/Users/hp/Downloads/Tunalar_20151214185936338.pdf*

Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, (2016). *İlaç ve Eczacılık Ürünleri Sektör Raporları.* Ankara: İhracat Genel Müdürlüğü Kimya Ürünleri ve Özel İhracat Daire Başkanlığı.

Türkiye İlaç Sektörü vizyon 2023 raporu, (Ağustos 2012). *https://www.pwc.com.tr/tr/publications/industrial/pharma/pdf/ilac-sektoru-vizyon-2023-raporu.pdf*

Yılmaz, S. (2011). *Küreselleşme Sürecinde Uluslararası Kuruluşların Ulus Devletlerin Ekonomik ve Siyasal Yapılarına Etkileri*: Türkiye Örneği, 36.

Yüksel, M. (2001). *Küreselleşme Ulusal Hukuk ve Türkiye*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 9.

Zengingönül, O. (2005). *Nedir Bu Küreselleşme? Kaçabilir miyiz? Kullanabilir miyiz?* ESİAD Dergisi, 89.

The World Bank. World Development Report 2006: Equityand Development. The World Bank and Oxford UniversityPress, 2005.

http://www.kocakfarma.com/tr/hakkimizda

https://eczaciyiz.net/haber/ilacta-2018-euro-kuru-aciklandi/318154370

https://ticaret.gov.tr/data/5b87000813b8761450e18d7b/%C4%B0lac_ve_Eczacilik.pdf

https://www.abdiibrahim.com.tr/hakkimizda/baskan-mesaji

https://www.pfizer.com.tr/klinik-geli%C5%9Ftirme-faz%C4%B1

https://www.pwc.com.tr/tr/publications/industrial/pharma/pdf/ilac-sektoru-vizyon-2023-raporu.pdf)

https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2019/07/19/ar-geye-gecen-yil-13-milyar-lira-harcandi

http://www.annualreports.com/Company/ims-health IMS Health Report 2018.